

Rondom Schokland is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR VRIENDEN VAN SCHOKLAND

Voorzitter

H. Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

C. Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

D.E. Roemers; tel. 06 104 148 86

Ledenadministratie

T.V. Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@ziggo.nl

Overige leden

C.J. Bolle; B.J. Grotenhuis; J.H. Hollestelle;

Adviseur

H. Kloosterman; Museum Schokland,
tel. 0527 251396

REDACTIE RONDON SCHOKLAND

Redactie-adres

J.H. Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

G.W. Bulk; H. Scholtmeijer.

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevolandschap*
B. van Tilburg, *RCE Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.

ING-Bank 1179970 of Rabobank 346556813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste *Vrienden* 2
Redactie

Uit de vereniging 3
Hans Hollestelle

Lezingen op donderdagavond en zondagmiddag ... 5
Kees Bolle

Schokland, een cultuurhistorische wandeling..... 7
Museum Schokland

Het Jaarlijks reisje 8
Kees Bolle

Algemene Ledenvergadering 9
Corry Hendrix-Mocking, secretaris

Jaarverslag VvS over 2012 10
Corry Hendrix-Mocking, secretaris

Financieel verslag over 2012 13
David E. Roemers, penningmeester

► Artikelen

Onderwijzers op het eiland Schokland
in de Franse tijd (deel 3 uit 6) 15
Koos Spitse

Geschiedenis van kavel R11 vanaf november 1941
tot en met 1953 (deel 1 uit 2) 16
Evert de Boer

De ondergang van de NE 165:
een scheepsramp bij Schokland 27
Leo Kaan

Schokland (1859): De erfenis van de Hervormde
Gemeente en de situatie na de ontvolking 36
Aaldert Pol

ISSN 2214-2215

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het lentenummer dienen uiterlijk op 1 mei 2013 bij de redactie binnen te zijn.

VOORJAAR 2013

Beste Vrienden

De Voorjaarseditie 2013 van "Rondom Schokland" ligt voor u. Traditioneel staan in het eerste nummer altijd het jaarverslag en het financieel jaarverslag van het afgelopen jaar en daar vormt deze editie geen uitzondering op.

Redactielid Bert Bulk is nog steeds herstellende van de beroerte die hem enkele maanden geleden trof. We hopen op herstel. Ondertussen is er door de langdurige afwezigheid van een redactielid een sterke behoefte aan nieuwe leden die de redactie kunnen komen versterken. Lijkt het u wat om mee te helpen aan de totstandkoming van dit tijdschrift? Infomeer bij de redactie.

Ook in deze editie vindt u de uitnodiging voor het jaarlijkse reisje. Ditmaal gaan we met de boot van Blokzijl naar Genemuiden waar we met de groep het *Tapijtmuseum* gaan bezoeken. Genemuiden kent een lange geschiedenis met vloerbedekking. Ooit werden in het Zwartemeer de russen en biezen geoogst die onder andere tot matten werden geknoopt. Deze van oorsprong huisvlijt heeft zich ontwikkeld tot een grote internationale tapijtindustrie. Het kunstgras uit Genemuiden wordt tegenwoordig over de hele wereld verwerkt in sportstadions. In het *Tapijtmuseum* worden afgedankte weefmachines uit de tapijtfabrieken in werking gehouden. De vrijwilligers van het museum zijn opgeleid voor het bedienen en onderhoud van deze oude machines.

Leden van de vereniging *Vrienden van Schokland* mogen voor het reisje ook niet-leden uitnodigen. Er is genoeg ruimte op de boot, en bestaat er een betere manier om mensen kennis te laten maken met onze vereniging?

Veel leesplezier

Hans Hollestelle

Uit de vereniging

Hans Hollestelle

Twee vermeldenswaardige gebeurtenissen uit de vereniging. Een heugelijk feit is dat voormalig VvS bestuurslid Lies van Vliet de Zilveren Legpenning van de Stad Kampen toegekend heeft gekregen. Een ander feit om bij stil te staan is dat op 29 december 2012 in Kampen Mannus Koers is overleden. Hij is de man achter het verhaal van Bill Tudhope, de laatste drenkeling van Schokland. Hij heeft op 4 januari jl. een Masonieke uitvaart gekregen van familie en de broeders van de vrijmetselaarsloge Le Profond Silence uit Kampen.

Op woensdag 19 december 2012 mocht Lies van Vliet in de Gouden Zaal van het Stedelijk Museum in Kampen uit handen van burgemeester Bort Koelewijn de Zilveren Legpenning van de stad Kampen ontvangen.

Ze kreeg deze erepenning als blijk van waardering voor haar jarenlange inzet op het gebied van cultuurhistorie en archeologie in de gemeente Kampen. Ze was van 1970 tot 1975 als bestuurslid van de vereniging *Vrienden van Schokland* belast met het secretariaat.

Tevens was ze een van de oprichters en gedurende enkele jaren bestuurslid van de vereniging *Vrienden van het Kamper Museum*, een van de voorlopers van de huidige Historische Vereniging *Jan van Arkel*. Daarnaast was zij oprichter, grote stimulator en gedurende vele jaren coördinator van de werkgroep archeologie van deze vereniging. Onder haar leiding vonden een aantal belangrijke opgravingen plaats.

Lies van Vliet werd op 7 augustus 1922 in Exloo (Drenthe) geboren. Ze was aanvankelijk werkzaam in de verpleging maar besloot om samen

met haar vriendin, Jel van Zeep, naar Amsterdam te gaan om daar het toen nog nieuwe vak van Fysiotherapeut te leren. Na wat omzwervingen kwam Lies samen met Jet in 1952 terecht in het Kamper Ziekenhuis De Engelenberg Stichting. Beide vrouwen waren historisch zeer geïnteresseerd en werden actief lid van de "Vrienden van het museum voor de IJsselmeerpolders" in de archeologie en de geologie. In een gesprek met de Kamper Stadsarchivaris Dik van der Vlis ontstond het idee om voor het Stedelijk Museum van Kampen ook een dergelijke vereniging op te zetten.

Lies van Vliet (Exloo 1922) ontvangt de Zilveren Legpenning van de stad Kampen van burgemeester Bort Koelewijn. Lies was van 1970 tot 1975 bestuurslid van de Vrienden van Schokland (secretariaat). Direct daarna was ze betrokken bij de oprichting van de Vrienden van het Kamper Museum, thans historische vereniging Jan van Arkel.

Lies van Vliet was na de oprichting zelf jarenlang lid van het bestuur en van de redactie van *De Panne*, het mededelingenblad van de vereniging. De naam *De Panne* komt ook van Lies vandaan en het slaat op de pan die vroeger door de stadsomroeper werd gebruikt om aandacht te vragen door er op te slaan.

Verhalen van Lies van Vliet verschenen ook meermaals in de jaarlijkse editie van de *Kamper Almanak*.

In 2005 mocht zij de dr. C.N. Fehrmannprijs ontvangen. Deze prijs wordt toegekend aan personen of instellingen die een grote culturele bijdrage hebben geleverd aan de stad Kampen.

Sinds 1971 legde Van Vliet zich ook toe op archiefonderzoek, betreffende de Kamper samenleving in de 17e eeuw. Vele publicaties hierover staan op haar naam. Daarnaast schreef ze diverse artikelen in 'De Panne', het verenigingsblad van Vrienden van het Kamper Museum en in de *Kamper Almanak*.

(Bron: tijdschrift *Jan van Arkel*, Jaargang 37, no. 3, oktober 2012)

Mannus Koers (1920-2012)

Op 29 december 2012 overleed op 92-jarige leeftijd Mannus Koers.

Het grootste gedeelte van zijn leven was hij werkzaam bij de Gemeentepolitie van Kampen. In deze functie kwam hij ook in contact met familieleden van de in augustus 1940 op Schokland dood aangespoelde RAF-piloot Bill Tudhope. Familieleden van de piloot kwamen in 1952 naar Kampen om het graf van hun Bill te bezoeken. Ze meldden zich toen bij de politie voor informatie.

Mannus Koers heeft altijd contact gehouden met familieleden van deze RAF-piloot.

In augustus 2004 zijn de archieven van Mannus Koers over Bill Tudhope overgedragen aan Museum Schokland

Mannus Koers werd op 25 april 1920 in Zwolle geboren.

Begin 1940 werd hij opgeroepen voor militaire dienst. Hij raakte in de meidagen van 1940 bij gevechtshandelingen betrokken.

Na zijn afzwaaien werd hij in 1942 wachtmeester bij de Marechaussee in Groesbeek. Hij behaalde daar zijn politie-diploma, waaraan hij in het leger al was begonnen te werken.

Als marechaussee werd hij, samen met een heel peloton op 8 mei 1942 door de Duitsers gearresteerd en overgebracht naar kamp Amersfoort. Ze werden gearresteerd voor het tijdens het marcheren zingen van vaderlandslievende liederen.

Mannus verbleef tot 26 juni in Kamp Amersfoort.

Na vrijlating moest hij binnen enkele dagen op transport naar Duitsland om daar als dwangarbeider te werken.

Na een jaar Duitsland dook hij onder in Kampen waar hij het einde van de oorlog heeft afgewacht. Direct na de oorlog trad hij in dienst bij de Gemeentepolitie in Kampen waar hij tot zijn pensionering zou blijven.

###

Mannus Koers in augustus 2004 bij de overhandiging van zijn persoonlijke archief aan Museum Schokland. In het midden Henk Kloosterman van Museum Schokland en rechts op de foto echtgenote Truus Koers-De Kleine.
Foto: Hans Veenhuis

Lezingen op donderdagavond en zondagmiddag

Kees Bolle

In het komende lezingenseizoen zal de vereniging Vrienden van Schokland tot en met april 2013 niet alleen op de gebruikelijke donderdagavonden (20.00 uur) lezingen verzorgen in Museum Schokland, maar ook op een aantal zondagmiddagen (15.00 uur). De donderdagavondlezingen zijn voor iedereen gratis toegankelijk. De lezingen op zondagmiddag zijn alleen voor leden gratis omdat tegelijk ook het museum voor bezoekers is geopend. U bent allen ook dit seizoen weer van harte welkom bij de lezingencyclus die de vereniging Vrienden van Schokland organiseert.

Donderdagavond 21 februari
Spreker: dhr. André van Holk
Scheepsopgraving in Flevoland

André van Holk is hoogleraar Maritieme archeologie aan de Rijksuniversiteit van Groningen en tevens coördinator Steunpunt Archeologie en Monumenten Flevoland. Ook is hij verbonden

aan het "IFMAF" (*International Fieldschool for Maritime Archaeology in Flevoland*) bij het Erfgoedcentrum *Nieuw Land* in Lelystad en als zodanig ook betrokken bij alle scheepsopgravingen in de provincie. Zijn lezing zal gaan over de laatste opgraving van 2012 in Oostelijk Flevoland

LEZINGEN

27 juni 2011.
Opgravingsite van
de International
Fieldschool
for Maritime
Archaeology
OE34 nabij Lelystad.
(Bron: [http://
ifmaffieldschool.
blogspot.nl/](http://ifmaffieldschool.blogspot.nl/))

Professor Dr
C.C. Van Baalen
(1958) is thans hoog-
leraar Parlementaire
Geschiedenis in
Nijmegen

Het schilderij
Gezicht op het
oude stadhuis van
Kampen (1861) door
Cornelis Springer, te
zien in het Stedelijk
Museum van
Kampen.

Zondagmiddag 24 maart 2013
Spreker: mevr. Prof. Dr. Carla
van Baalen

Onderduikers in de NOP

Carla van Baalen is momenteel
Directeur van het *Centrum voor
Parlementaire Geschiedenis* in
Nijmegen. Ze deed onderzoek naar en
promoveerde in 1986 op een studie
naar onderduikers in de Noordoost-
polder met een proefschrift aan de
Universiteit van Leiden getiteld:
*Paradijs in Oorlogstijd? Onderduikers
in de Noordoostpolder, 1942-1945.*
(Waanders, Zwolle 1986)

Over hetzelfde onderwerp verscheen
van haar hand in de Zwolse Courant
van 27 april 1985 het artikel met de
titel 'Duitsers tolereerden onder-
duikersparadijs'.

Andere publicaties van haar hand over
de oorlog in Flevoland zijn o.a.

- *De historie van Flevoland, de
Flevolandse en de oorlog.* Serie: Ach
lieve tijd (1991) nr. 4, p. 55-66.
- 'Gaten in de dijk. De Duitse
inundatieplannen augustus 1944 -
april 1945' in: G.H.L. Tiesinga (ed.),
- *In de ban van een Omringdijk
geslagen.* De sluiting van de
Noordoostpolderdijk 13 december
1940 (Zutphen 1990) p. 54-59.

- 'A.J. Knipmeijer, Europa's
grootste duikbootcommandant in
Kampen' in: G.H.L. Tiesinga (ed.),
Het Zuiderzeeproject. Voor- en
tegenstanders, plannenmakers en
uitvoerders.

**JAARVERGADERING
Donderdagavond 25 april 2013
Spreker: dhr. Ben Riesebos
Kamper dialect**

Als afsluiter van de *Jaarvergadering* is
er altijd een luchtig onderwerp. Na de
pauze van de jaarvergadering zal Dhr.
Riesebos vertellen over zijn Kamper
dialect.

Ben Riesebos: Ik ben geboren en
getogen in Kampen en opgegroeid
met het Kamper dialect. Steeds
minder mensen spreken dialect, o.a.
door import, maar dat is niet de enige
oorzaak.

Ouders die beiden van huis uit dialect
spreken, geven dit vaak niet door aan
hun kinderen, omdat ze van mening
zijn dat die ABN moeten spreken.
Dialect vinden ze een beetje minder-
waardig.

Vandaag aan de dag is men van mening
dat de streektaal niet verloren mag
gaan, vandaar dat ook een instituut als
de *IJsselacademie* zich volop inzet om
dit te stimuleren en te promoten.

De *IJsselacademie* heeft ook het
woordenboek van de Kamper taal
uitgegeven om éénheid in de schrijf-
wijze vast te leggen.

Ik ben al jarenlang lid van de
plaatselijke dialectvereniging, die
inmiddels opgenomen is in de histo-
rische vereniging *Jan van Arkel* waar
we ook schrijf oefeningen doen en het
plan is, om van een aantal dialect-
verhalen van mij, een boekje samen te
stellen.

Die verhalen heb ik aan Harrie
Scholtmeijer laten lezen (een neef van
mij) en die stelde voor iets voor te
lezen op de jaarvergadering.

Schokland, een cultuurhistorische wandeling

Museum Schokland
Middelbuurt 3
8309 AB Schokland
www.schokland.nl

Henk Kloosterman

In de reeks cultuurhistorische routes in Nederland is dezer dagen het deel 'Schokland, een cultuurhistorische wandeling' verschenen. Met dit rijk geïllustreerde boekje maakt u kennis met de veelzijdigheid van dit voormalige eiland in de Zuiderzee.

De wandelroute volgt grotendeels de voormalige kustlijn. Op en rond Schokland is eeuwenlang tegen het water gestreden. Onderweg is nog te zien hoe men met het water leefde. Te midden van een prachtige omgeving voert de wandeling langs de meest bijzondere plekken van dit 'eiland op het droge'.

Lang was Schokland omgeven door de Zuiderzee, nu ligt het drooggevalen eiland midden in de Noordoostpolder. Al in de prehistorie hebben hier mensen gewoond totdat het oprukkende water en veen hen verdreef. In de middeleeuwen werd dit veengebied ontgonnen en ging men opnieuw de strijd aan met het water.

Al wandelend komt u langs archeologische vindplaatsen die tot de rijkste van ons land worden gerekend. Naast natuurlijke verhogingen komt u ook verschillende kunstmatige heuvels tegen in het landschap. Op deze terpen staan nog bouwwerken die herinneren aan de rol die Schokland speelde voor de scheepvaart en gebouwen van religieuze aard. Op de Zuidpunt zijn nog fundamenten van een vuurtoren en een middeleeuwse kerk zichtbaar, terwijl de kerk op de terp Middelbuurt bewaard is gebleven. De oude haven

met lichtwachterswoning, vuurtoren en misthoorngedebouw is een aansprekend element in het moderne polderlandschap. Schokland biedt een unieke combinatie van cultuurhistorie én natuur. In de waterrijke natuurgebieden en het Schokkerbos voelen veel planten en dieren zich thuis.

Schokland, een cultuurhistorische wandeling is een uitgave van Uitgeverij Matrijs in Utrecht in samenwerking met museum Schokland/gemeente Noordoostpolder. Het is verkrijgbaar bij Museum Schokland en bij de boekhandel. De prijs bedraagt € 9,95

Het jaarlijkse reisje

Kees Bolle

Ook dit jaar zal er weer een reisje worden georganiseerd door de vereniging Vrienden van Schokland. U kunt u opgeven voor dit gezellige cultuurhistorische uitstapje door te reageren op het formulier dat in deze editie van Rondom Schokland is bijgevoegd. U bent vrij om ook niet leden van de vereniging Vrienden van Schokland uit te nodigen voor dit reisje.

Een mooiere introductie kunnen we aspirant-leden niet bieden.

Dit jaar heeft het bestuur van de vereniging *Vrienden van Schokland* op zaterdag 8 juni een reisje georganiseerd. Hierin zijn zoals u bent gewend wat cultuur & historie op een aangename wijze verpakt. Wij zijn voornemens om met u (op veler verzoek) weer te gaan varen en dan weer vanuit Blokzijl. Met "Sijgje S" van Rederij Timmerman varen we weer uit nu in de Kop van Overijssel.

Reisschema:

08.00 uur - Verzamelen in Emmeloord op

De Deel onder de Poldertoren.

08.15 uur - Gezamenlijk vertrek naar

Blokzijl.

08.45 uur - Aankomst Blokzijl aan de kade

Mauritsstraat 21 waar we inschepen voor vertrek.

09.00 uur - Afvaart over het Vollenhover-

meer, Kadoelmeer, Ganzendiep richting Kampen en zo via de IJssel en langs de N.O.Polderdijk terug naar Genemuiden. Aan boord wordt u Koffie met Blokzijlerbrok geserveerd.

12.00 uur - Aan boord krijgt u een broodbuffet met soep geserveerd.

13.30 uur - Aankomst in Genemuiden waar we het *Tapijtmuseum* gaan bezoeken.

Dit duurt ongeveer anderhalf uur.

15.00 uur - Vertrek vanaf de kade om de tocht te vervolgen, vanaf Genemuiden gaan we door naar Zwartsluis. Daarna via de Belterwiede en Beulaker weer terug naar Blokzijl.

17.45 uur - Aankomst in Blokzijl en hier kan ieder weer zijns weegs gaan.

Ook hebben we weer de mogelijkheid om na afloop in Ens in restaurant *Het Wapen van Ens* nog een afscheidsdiner te gebruiken. Dit driegangen diner kost € 14,50 excl. drankjes en is uiteraard voor eigen rekening (minimaal 20 pers. en afrekenen in het restaurant).

De reissom is € 32,50 per persoon en is inclusief 2x Koffie en een goede Koffietafel en één consumptie in de middag. Verdere consumpties zijn voor eigen rekening. Ook het *Tapijtmuseum* is inclusief.

Wilt U mee, dan gaarne zo spoedig mogelijk het bijgesloten formulier invullen en opsturen of u opgeven bij:

C.J. Bolle, Mastenbroek 44, 8302 JX Emmeloord.

Ook is het mogelijk aan te melden per e-mail: info@keesbolle.nl of telefonisch: 0527 619776

Wilt u niet-leden uitnodigen voor dit reisje? Dat is toegestaan, er is ruimte genoeg aan boord.

De boot Sijgje S van Rederij Timmerman in Blokzijl.

Algemene Ledenvergadering

Corry Hendrix Mocking, secretaris

Het bestuur van de cultuurhistorische vereniging Vrienden van Schokland nodigt alle leden weer van harte uit voor het bijwonen van de Algemene Ledenvergadering welke gehouden zal worden op 25 april 2013 in het Museumkerkje op Schokland, aanvang 20:00 uur.

De Jaarvergadering zal na de pauze worden voortgezet met een voordracht van dhr. Ben Riesebos.

Hij zal ons gaan vertellen over zijn Kamper dialect. Dhr. Riesebos is opgegroeid in Kampen en met het Kampers dialect. Er zijn steeds minder mensen die dialect spreken. Lange tijd is het uit de mode geweest om dialect te spreken. Nu probeert men het dialect weer onder de aandacht te brengen en de streektaalen voor de toekomst te bewaren.

De IJsselacademie heeft een woordenboek van de Kamper taal uitgegeven om eenheid in de schrijfwijze vast te leggen.

Dhr. Riesebos zal ons een aantal verhalen in Kamper dialect voorlezen als afsluiting van de jaarvergadering van dit jaar.

Agenda

1. Opening
2. Notulen van de Algemene Ledenvergadering, gehouden op 19 april 2012
3. Ingekomen stukken en mededelingen
4. Jaarverslag 2012 van de secretaris*
verslag van de jaarvergadering 2012 wordt voorgelezen op de jaarvergadering
5. Financiën:
 - Jaarverslag 2012 en balans per 31-12-2012*
 - Begroting 2013
 - Verslag Kascommissie
 - Benoeming nieuwe leden Kascommissie
6. Bestuursverkiezing – aftredend na maximale 12 jaar zitting en niet herkiesbaar:
H. Hollestelle
7. Rondvraag
8. Sluiting van het officiële gedeelte.

* Zie elders in dit nummer

Het bestuur van de vereniging *Vrienden van Schokland in 2012*

- Voorzitter: H. Scholtmeijer
- Penningmeester: D. Roemers
- Secretaris: C.M.J. Hendrix-Mocking
- Ledenadministratie en distributie
Rondom Schokland/De Vriendenkring: T. Hersevoort
- Coördinator cursus Historie en redactielid *Rondom Schokland/De Vriendenkring*: H. Hollestelle

- Coördinator cursus Geologie:
B.J. Grotenhuis
- Coördinator donderdagavond- en zondagmiddaglezingen, het jaarlijks reisje en de website: C.J. Bolle
- Adviseur Museum Schokland:
H. Kloosterman

###

Jaarverslag vereniging *Vrienden van Schokland*

Corry Hendrix Mocking, secretaris

Hieronder het verslag van de belangrijkste activiteiten van de vereniging Vrienden van Schokland over het jaar 2012.

Het bestuur vergadert op Schokland en kwam dit jaar 8 keer bij elkaar.

Op bestuurlijk vlak heeft de vereniging contact met Stichting Het Flevoland-landschap, gemeente Noordoostpolder, Schokkervereniging, Natuurlijk Schokland, Landschapbeheer Flevoland, Historische Vereniging Weststellingwerf e.o., Historische Vereniging IJsselham, Vereniging Schuttevaer en Nieuw Land.

Dit jaar zijn we voornamelijk bezig geweest met de *Gerrit Daniël van der Heide Prijs* en met de *Canon De Noordoostpolder*.

Tijdens ons Jubileum op 5 november hebben we voor het eerst gesproken over de *Gerrit Daniel van der Heide Prijs*. Afgelopen zomer was het zover en hebben we tijdens een feestelijke bijeenkomst de allereerste *Gerrit*

Daniel van der Heide Prijs uitgereikt. Jorik Jongschaap en Frank Zee waren de winnaars, zij zijn leerlingen van het *Zuiderzee College* en zaten toen in 4-Havo. We waren als bestuur van de VvS bijna voltallig aanwezig bij de uitreiking van de prijs. De jongens waren blij verrast en trots op hun prijs. Ook de pers was aanwezig en schreef leuke berichten over de prijs in de plaatselijke bladen. Afgelopen najaar zijn we al weer bezig geweest met een nieuwe campagne naar diverse scholen om de jeugd te stimuleren om een mooi werkstuk te maken voor de 2^e uitreiking van de *Gerrit Daniel van der Heide Prijs*.

Twee van onze bestuursleden zijn bijna het hele jaar bezig geweest met de *Canon De Noordoostpolder*. Harrie Scholtmeijer heeft geholpen met schrijven en Hans Hollestelle heeft de Lay-out van het boek verzorgd. Er is een website gemaakt en er is een boek verschenen.

Op de website wordt de geschiedenis van de Noordoostpolder besproken in 30 vensters, verdeeld over 7 ramen. In het najaar van 2012 is het boek uitgekomen.

Het boek van de canon van de Noordoostpolder wordt dit seizoen gebruikt in cursus Historie.

Het boek is overal in de boekwinkels verkrijgbaar, ook ligt het boek te koop bij museum Schokland.

Aan het boek van de Canon De Noordoostpolder is meegewerkt door de bestuursleden Harrie Scholtmeijer (tekst) en Hans Hollestelle (vormgeving).

Onze oud-voorzitter Evert de Boer heeft 27 april 2012 een Koninklijke onderscheiding gekregen. De burgemeester noemde de vele vrijwilligersfuncties die aanleiding geweest waren voor de onderscheiding. Daarbij was ook het voorzitterschap van de vereniging *Vrienden van Schokland*. Tijdens het voorzitterschap is Evert op veel terreinen bezig geweest en heeft de VvS goed op de kaart gezet. Het was een feestelijke bijeenkomst in het Muzisch Centrum. En Evert was blij verrast.

De Vriendenkring/Rondom Schokland

In de zomer van 2012 hebben we als bestuur besloten om de naam van *De Vriendenkring* te wijzigen in *Rondom Schokland*. We vinden dat deze naam passender is. De naam *Rondom Schokland* geeft beter weer waar we ons op richten en waar we mee bezig zijn. Op de omslag van het winternummer 2012 is deze naam al in gebruik genomen.

Ben Flik uit Lelystad heeft in 2012 de redactie tijdelijk bijgestaan met de opmaak van het blad.

Open Dagen

Op 21 en 22 april 2012 werd op en rondom de Museumterp van de Middelbuurt op Schokland een *Scandinavië markt* gehouden. De vereniging *Vrienden van Schokland* was aanwezig met een stand. We hebben 2 dagen pannenkoeken gebakken, de pannenkoekjes werden haast de pan uitgekeken, de hulp van enkele leden was dan ook zeer welkom.

We waren ook weer aanwezig bij het *Museum Weekend*, de *Open Monumenten dagen* en het *Werelderfgoed Weekend*.

Op 13 oktober hebben we meegedaan aan een dag in het gemeentearchief van Kampen, tweehonderd jaar nadat Kampen de komst van Schokland had afgewezen. Het thema was “Schokland en de Schokkers”. Er waren verschillende organisaties die zich met Schokland bezig houden aanwezig. Er was veel belangstelling voor deze dag. Op 27 oktober was de vereniging aanwezig in de Buitenkerk in Kampen, op de *Archiefdagen*. Voor Schokland een toepasselijke plaats, omdat vele Katholieke Schokkers daar kerkten. Deze dag werd iets minder druk bezocht.

Het jaarlijks reisje

Op 2 juni was weer het jaarlijks reisje. Ditmaal zijn we vertrokken vanuit Harderwijk met als reisdoel Spakenburg.

De boot voer over het prachtige Veluwemeer. Het weer was niet heel warm maar op het achterdek was het goed toeven. In Spakenburg wachtte ons een gids die ons veel over het vissersplaatsje kon vertellen. Het was verrassend dat de plaatsjes rond de Zuiderzee zoveel op elkaar lijken, maar laten de Spakenburgers dit maar niet horen, want er is natuurlijk een wereld van verschil. Na terugkomst was er in Harderwijk gelegenheid om samen te dineren.

Impressie van het jaarlijkse reisje. In 2012 ging de reis per boot van Harderwijk naar Spakenburg.

Cursussen

De cursussen worden goed bezocht. Het seizoen 2012/2013 zijn in volle gang en de deelname is ruim voldoende. De cursus Historie is met 18 deelnemers helemaal vol.

De cursus Historie staat in dit seizoen helemaal in het teken van de *Canon De Noordoostpolder*.

Alle zeven vensters van de *Canon De Noordoostpolder* worden toegelicht en besproken en de cursus wordt afgesloten met een excursie in het voorjaar.

Bij de Geologische werkgroep loopt een cursus *Gesteenteherkenning* en een cursus *Gesteenteterminatie*,

De cursus *Paleontologie* loopt ook dit seizoen weer naar tevredenheid.

Alle cursussen bestaan uit 8 bijeenkomsten op zaterdagen. En worden meestal afgesloten met een excursie.

Theo Hersevoort achter de stand van de Vrienden van Schokland tijdens de Archievendag in de Buitenkerk van Kampen op zaterdag 27 oktober 2012. Op de achtergrond de stand van de Schokkervereniging, de vereniging van nazaten van Schokkers.

De lezingen

Dit najaar (2012) is het de eerste keer geweest dat wij een lezing gehouden hebben op de zondagmiddag. Er volgen in 2013 nog twee lezingen op de zondagmiddag.

We zijn hiermee als proef gestart, we willen eens zien of het bezoekersaantal tijdens de lezingen ook toeneemt hierdoor. Het is voor verschillende mensen misschien makkelijker om op de zondagmiddag een lezing te bezoeken. We zitten vanaf het najaar (september) in de filmzaal, dit omdat er in het kerkje een permanente tentoonstelling gehouden wordt.

De lezingen van het jaar 2012

19 januari 2012

Spreker: Rene van der Ploeg
Onderwerp: Werkgroep Roofvogels
Noordoostpolder

16 februari 2012

Spreker: Jan Wester
Onderwerp: Land van Vollenhove

15 maart 2012

Spreker: Gerard van de Ven
Onderwerp: Rivieroverstromingen in
Nederland

19 april 2012

Spreker: Klaas Johannes Romkes
Onderwerp: de Urker dialecten

28 oktober 2012

Spreker: Geert Lantinga
Onderwerp: Cultuurhistorie in
Weststellingwerf

22 november 2012

Spreker: Herman Broers
Onderwerp: Kolff – Siebrand –
Knipmeijer

###

Financieel verslag over 2012

David E. Roemers, Penningmeester

Onderstaand het financieel jaarverslag van David E. Roemers, penningmeester van de vereniging Vrienden van Schokland.

Grote dank is ook verschuldigd aan de leden van de kascontrole die zich jaarlijks vrijwillig inzetten voor de vereniging Vrienden van Schokland.

Inkomsten

De inkomsten uit contributies zijn afgelopen boekjaar gedaald. De reden hiervoor is dat het ledenaantal ten opzichte van 2011 is verminderd. In 2011 telde de vereniging 549 leden. In 2012 waren dat er nog 504. Een flink aantal leden was bereid om een extra bijdrage over te maken naast de vaste contributie. De vereniging is in staat om zinvolle activiteiten te organiseren als leden bereid zijn iets extra's bij te dragen. Namens het hele bestuur bedankt voor de extra bijdrage!

Activiteiten

In het afgelopen cursusboekjaar (2011/2012) zijn de cursussen geologie en historie weer gegeven. De cursus

historie is met een flink positief resultaat gesloten. De reden hiervoor is dat er veel cursisten waren en relatief weinig kosten. Geologie is met een negatief resultaat afgesloten. Dit tekort is veroorzaakt door achterstallige betalingen aan enkele cursusleiders. Dit betreft een eenmalige kostenpost. De verwachting is dat het lopende cursusjaar met een neutraal resultaat kan worden gesloten.

De kosten van het tijdschrift *Rondom Schokland/De Vriendenkring* zijn afgelopen jaar gelijk gebleven. Tegenover de kosten staan sinds 2011 voor het eerst ook inkomsten. Het is namelijk vanaf 2011 mogelijk om (op beperkte basis) te adverteren in ons

Balans						
Saldi van de balans-rekeningen						
Vrienden van Schokland "2012"						feb-12
Naam	Beginsaldo		Eindsaldo		Verschil	
	Debet	Credit	Debet	Credit		
rabo betaalrekening	1.885,60		2.358,57		472,97	
ING betaalrekening	1.160		703,45		-456,55	
rabo rendementsrekening	99,5		101,18		1,68	
archeologie-bestedingsreserve		843,12		843,12	0	
ING zakelijke spaarrekening	19.504,60		15.731,05		-3.773,55	
Steu fonds museum collectie		769,5		769,5		
voornit contributie		610		315	-295	
historie overloop		523,24		336	-187,24	
geologie overloop		2.005,00		975,40	-1.029,60	
Kruisposten overloop			1.000			
Algemene reserve		17.898,84		16.655,23		
Totaal	22.649,70	22649,7	19.894,25	19894,25	-5.267,29	

Saldi van ontvangsten en uitgaven							
Vrienden van Schokland "2012"							
Resultatenrekening		19-feb-11				Begroting	
		2011	2011	2012	2012	2013	2013
Naam	Ontvangsten	Uitgaven		Ontvangste	Uitgaven	Ontvangste	Uitgaven
contributie	7.317,25			6.850,75		6600	
donaties							
renten	525,98			228,13		200	
inning contributie		303,36			306,99		300
bestuurskosten		89,49			175		150
G. v.d. Heideprijs					1.002,02		1000
geologie cursus	1385	1202,21		2.040,00	5.897,23	1500	1500
historie cursus	595	520,96		910	560,82	600	600
excursie	1426	1490,45		1.574,50	1.655,68	1600	1600
vriendenkring	106,3	4428,58			4.504,15		4500
sprekers		265,5			300,00		400
abonnements,lidmaatschap		168,73			168,55		150
diverse uitgaven/baten		73,25		13,25	96,23		100
bankkosten		101,21			189,67		200
jubiläum 2011	1060	8656,91		2.000	3,90		
Minder ontvangen dan uitgegeven	4885,12			1.243,61			
Totaal	17300,65	17300,65		14.860,24	14860,24	10500	10500

blad. De inkomsten uit advertenties zijn in 2012 nog niet binnengekomen en om die reden nog niet geboekt.

De kosten van *De Vriendenkring*, tegenwoordig *Rondom Schokland* geheten, worden voldaan uit de contributieopbrengsten.

De kosten van de donderdagavond lezingen waren hoger dan in 2011. In 2011 is door omstandigheden één lezing niet doorgegaan. De kosten van de lezingen worden gedekt uit de contributieopbrengsten.

De jaarlijkse excursie is met een licht negatief resultaat afgesloten. In voorgaande jaren is de excursie per saldo met een licht positief resultaat gesloten, dus het negatieve saldo kan gecompenseerd worden. De kosten van de excursie worden gedragen door de deelnemers aan de excursie.

We hebben in 2011 veel kosten gemaakt om het jubileumsymposium te kunnen organiseren. In 2012 hebben we van het *Prins Bernhard Cultuurfonds* een bijdrage ontvangen van € 2000,- vanwege het symposium rond het 50-jarig jubileum van de vereniging.

In 2012 is de vereniging gestart met de uitreiking van de *Gerrit van der Heide Prijs*. De kosten hiervoor worden gedekt uit de contributieopbrengsten.

Resultaat

Vanwege de eenmalige achterstallige betalingen aan enkele cursusleiders is er een negatief resultaat behaald. Het tekort komt ten laste van de zakelijke spaarrekening.

Balansrekening

Vanwege bovengenoemde reden is de algemene reserve het afgelopen boekjaar gedaald.

Begroting

Voor 2013 wordt een neutraal resultaat verwacht. De extra kosten als gevolg van de nabetaaling aan de cursusleiders waren immers eenmalig. Aandachtspunt is wel het dalende ledenaantal. De vereniging hoopt, mede door de publiciteit rond de *Gerrit van der Heide Prijs* nieuwe leden te werven.

###

HOOFDARTIKELLEN

Onderwijzers op het eiland Schokland in de Franse tijd

J. Spitse (deel 3 uit 6)

Hieronder het derde uit een serie van zes artikelen over onderwijzers die in de Franse tijd op Ens en Emmeloord hebben gewerkt.

Dit is het laatste artikel over onderwijzers op Ens. In de volgende drie bijdragen zal op het werk van de onderwijzers op Emmeloord worden ingegaan.

JACOB VENEMA (1807-1810)

Financiële problemen

Jacob Venema werd op 1 december 1807 op Ens aangesteld.¹ Hij kreeg vermoedelijk een volwaardig traktement. Dit valt af te leiden uit het afgewezen verzoek van het Emmeloords bestuur, eind 1807, om de weduwe van Mommendé een jonge meester toe te voegen “op den voet als dit jaar te Ens geschied is”. Het kreeg te horen dat dit tegen de regels was en

1. HCO, T 3.1, Inv 6757, 23 december 1807.

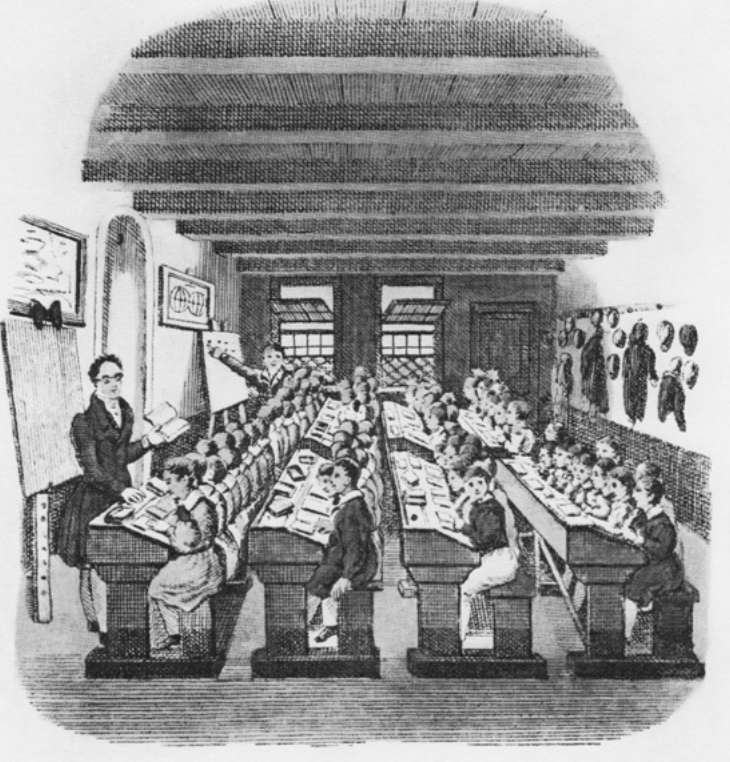
dat er op verzoek van opziener Sanders een eind aan was gemaakt.²

De burgemeesters van Ens en Zuiderbuurt dienden eind 1807 – hun brief is niet gedateerd – een rekest in bij de landdrost. Zij gaven te kennen, “dat wij op nieuw voor zover wij tot hier toe bespeuren, met een goede schoolonderwijzer begunstigd zijn, en dat de Jeugd zich reeds met geen minder genoegen naar de school begeeft dan te voren.”³ Ens had in Jacob Venema een goede onderwijzer, maar een groot aantal kinderen was niet in staat om van zijn onderwijs gebruik te maken. Hun ouders konden

2. HCO, T 3.1, Inv 6505, 16 van Bloeiamaand nr. 2.

3. HCO, T3.1, Inv 6757, brief van burgemeesters aan de landdrost.

J. Spitse (1938-2012) was orthopedagoog en psychotherapeut. Na zijn pensionering in 2000 ontwikkelde hij zijn belangstelling voor regionale geschiedenis en kerkgeschiedenis verder. Hij publiceerde, naast artikelen in Het Schokker Erf en Kondschap, Fabrieken op Schokland. Katoenweverij van 1838 tot 1857 (2007), Joannes Bosch (1794-1842). Van boerenzoon te Raalte tot priester op Schokland (2010) en Altijd aan het reizen, Brieven van een mormoonse emigrant naar Noord-Amerika, 1877-1913 (2011).

*De ordelijkste
en ijverigste
leerlingen dienden
vooraan te zitten.
Bron: Honderd
vijfentwintig jaren
arbeid op het
onderwijssterrein
1836-1961
(Groningen, 1961)
XXX.*

hun geen geld voor inkt, papier, pennen, boeken en leien meegeven. En omdat de kinderen op Emmeloord alle schoolbehoeften en de onderwijzer zijn volle traktement van f 365,- van het rijk kregen, vroegen zijn Ens op dezelfde manier te behandelen. De landdrost stuurde het rekest voor advies naar opziener Sanders door.⁴ Deze toonde begrip voor de verzoeken. “De gemeente van Ens is over ’t geheel nog armoediger als die van Emmeloord. De ingezetenen zijn niet in staat de schoolbehoeften te koopen en schoolgelden te kunnen betalen”. De reeds lang verwaarloosde jeugd bleef voor een groot gedeelte van onderwijs verstoken. Het was niet rechtvaardig dat een nog meer verarmde buurt dan Emmeloord 75 gulden schoolgeld moest opbrengen. Hij beval de diep neergedrukte inwoners in de vaderlijke zorg en liefde van de landdrost aan. “Hoe belangrijk zijn toch die inwoners voor ons Vaderland! Hoe vele geschikte personen voor de

4. Ibidem, extract landdrostarchief, 24 december 1807.

zeedienst kunnen deze eilanders voor onzen Koning opleveren, indien zij wel onderwezen werden! Hoe dienstig zijn over ’t geheel deze bewoners aan de zeevaart en visscherij!”⁵ Sanders rekende de bewoners van Ens volgens de tijdgeest af op hun maatschappelijk nut. Feit is dat in 1812 twintig Schokkers bij de marine werkten, zij het niet in dienst van de koning, maar van de keizer vanwege de inlijving van het land in 1810 bij Frankrijk.⁶ Ondertussen bleven er zorgen over het inkomen van Jacob Venema. Niet alleen werd er geen haast gemaakt met het geven van het volle traktement van 365 gulden, op 5 augustus 1808 bleek hij nog helemaal geen geld te hebben ontvangen!⁷ Het optrekken van zijn traktement was ook op 6 juli 1810 nog niet gerealiseerd, want toen vroeg de kerkenraad van Ens om het traktement van de onderwijzer op gelijke hoogte te brengen met de 365 gulden van de onderwijzer op Emmeloord.⁸ Geen wonder dat Venema in 1810 ontslag nam.

Schoolkachel

In 1808 had Ens evenals Emmeloord om een kachel voor de school gevraagd; vervanging van de brandgevaarlijke stoven was wettelijk verplicht.⁹ Jacob Venema claimde bij zijn vertrek in 1810 naar IJsselmuiden, dat hij de eigenaar van de kachel was. Hij wilde die verkopen, maar dit werd hem belet; de predikant nam de kachel in bewaring. Later werd besloten, dat Venema de kachel achter moest laten

5. Ibidem, brief Sanders, 14 januari 1808.

6. Bruno Klappe, ‘Schokkers in Keizerlijke Zeedienst’, Het Schokker Erf 50 (mei 2002) 35.

7. HCO, T 3.1, brief Jacob Venema, dd 5 augustus 1808.

8. HCO, T 3.1, Inv 6508, vergadering van 6 juli 1810, nr 6.

9. Instructie voor de Schoolopzieners en Commissiën van onderwijs in de respectieve Departementen der Bataafsche Republiek. Uit de wet van 1806. Uit: Schoolmeesters Remery (internet) 15-20.

tegen een vergoeding van 20 gulden.¹⁰ Die beslissing doet veronderstellen, dat hij het bij het rechte eind had. Wellicht had hij de kinderen niet in de kou willen laten zitten en de kachel op eigen kosten laten plaatsen.

TOBIAS SPRINGSTOK (1810-1825)

Persoonlijke omstandigheden

In 1807 solliciteerde Tobias Springstok naar het ambt van onderwijzer in IJsselmuiden, maar Helmich van Kuik werd benoemd. Van Kuik vertrok in 1810 weer en werd opgevolgd door Jacob Venema, die tevens koster, voorzanger en waarschijnlijk doodgraver werd. We zullen wat dieper op Springstoks sollicitatie in IJsselmuiden ingaan, omdat zijn omstandigheden daardoor duidelijker worden. We volgen daartoe het archief van de IJsselmuidense kerkenraad, wat opvallend is, er was immers scheiding van kerk en staat.¹¹

De kerkenraad werd in september 1807 belast met het beroepen van een onderwijzer. Tot de raad behoorden de schout die ook voorzitter was, de predikant teven secretaris, drie gezworenen, drie ouderlingen en vier diakenen. We zien hier dus een innige verstrengeling van burgerlijke en kerkelijke macht. Er werd een advertentie geplaatst waarop Springstok en Fernim reageerden. Beiden waren van de 3e rang. Als onderdeel van de sollicitatie-procedure liet de kerkenraad hen tijdens een kerkdienst lezen en zingen, maar daarna trok kandidaat Fernim zich terug, omdat hij was benoemd in Hasselt.

De kerkenraad had dus geen keuze meer, maar wilde die wel. Voor Springstok, die toen 55 jaar was, vormde dit ongetwijfeld een tegenvaller. Drost en predikant werden naar de landdrost afgevaardigd om te bepleiten dat schoolmeesters van de 4e rang ook zouden mogen solliciteren om zo een nominatie van drie te kunnen formeren. De landdrost gaf zijn toestemming.

De sollicitatieprocedure begon en op 28 oktober waren van alle kandidaten alleen Springstok en Van Kuik uit Brunnepe nog over. Schoolopziener Serrurier vond het afnemen van een examen onnodig, omdat zowel Van Kuik als Springstok al door de schoolcommissie waren geëxamineerd. De kerkenraad ging hierin mee. Men begaf zich naar de kerk waar de twee sollicitanten nogmaals moesten lezen en zingen, waarna werd besloten Van Kuik te benoemen. Voor Springstok weer een teleurstelling. Hij kreeg alleen zijn reiskosten naar Zwolle vergoed.

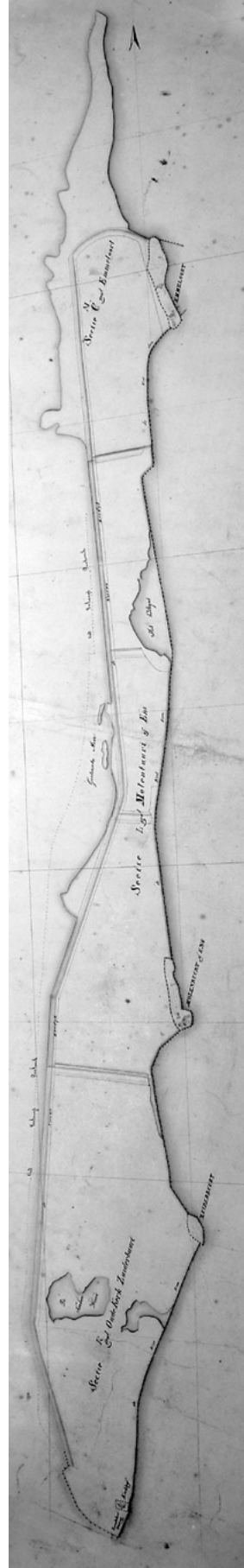
Wat de vacature op Ens betreft, berichtte schoolopziener Sanders op 20 oktober 1810 aan de landdrost, dat Springstok de bekwaamste sollicitant was om Jacob Venema als schoolmeester, koster en voorzanger op te volgen. Hoe hij tot die conclusie kwam, viel niet te achterhalen. Aldus besloot de landdrost.¹² Burgemeesters en kerkenraad lijken geen inbreng in de benoeming te hebben gehad. Ens kreeg dus een onderwijzer van 58 jaar. Ten behoeve van het 'Tractement des Nederduitsen meesters' werd op een staat van uitgaven voor het jaar 1811, opgesteld voor de op 28 maart 1811 uit de gemeenten Ens en Emmeloord gevormde gemeente Schokland, een bedrag van 82 gulden uitgetrokken.¹³ Het laat zich aanzien, dat het hier ging

10. HCO, T 3.1, Inv 6508, 27 september 1810 en Inv 6509, 22 november 1810.

11. GAK, Archieven der Hervormde Gemeente van IJsselmuiden en Grafhorst, Archief van de Kerkenraad, Inventarisnummer 2.

12. HCO, T 3.1, Inv 6508, 20 oktober 1810, nr. 6.

13. GAK, IX, Inv 9.

*De Haven van
Emmeloord op
Schokland tussen
1930 en 1940.
(Bron: www.geheugen
vannederland.nl)*

om de eigen bijdrage van Ens waarvan we eerder zagen, dat de burgemeesters die in 1807 bepaalden op 75 gulden. Dit besluit werd later echter door de prefect van het *Departement der Monden van den IJssel* geschrapt.¹⁴ De staat van uitgaven laat eveneens zien, dat net als op Emmeloord ook de ouders op Ens geen schoolgeld meer hoefden te betalen: “(ook) bestaat alhier geen plaatselijk Schoolfonds. Boeken, papier etc zijn van ’s Rijks rekening gratis voor ingezetenen geleverd.” De optrekking van het schoolmeesters-traktement van Ens tot het niveau van dat van Emmeloord lijkt in 1814 en 1815 – de Franse tijd was toen voorbij – nog niet te zijn gelukt. Er werd althans gezegd dat de schoolmeester van Ens 330 gulden verdiende.¹⁵ Springstok was secretaris naast de maire van de in 1811 ingestelde gemeente Schokland.¹⁶ We mogen aannemen dat hij hiervoor een vergoeding ontving. In mei 1815 deed de gemeente een poging bij de gouverneur hem een bedrag van f 42,10 toe te kennen, omdat hij anders niet in staat was “met zijn gezin te bestaan.”¹⁷

14. GAK, IX, Inv 10.

15. GAK, IX, Inv. 114.

16. GAK, IX, Inv 1.

17. GAK, IX, Inv 65.

Springstok is vermoedelijk tot 1825 schoolmeester op Ens gebleven. In dat jaar deed zich in februari de grote Overijsselse stormvloed voor die ook Schokland teisterde. Op de 25 juni van dat jaar berichtte de gemeente aan de gouverneur, dat Tobias Springstok op Ens “aldaar als levensloos bestaat.” Er in augustus werd voorgesteld hem te vervangen.¹⁸ Hij was toen 73 jaar.

Onderwijskundig optreden

Ens schreef in april 1825 kritisch over Springstok aan de school-opziener Van Ingen. Al voor de storm had hij vaak verzuimd. “Voor het tegenwoordige word om 9 en 1 uur de klok wel geluid, dan naar getuigenis der kinders komt de meester $\frac{1}{4}$ a $\frac{1}{2}$ daarna in school, gaat met zijn hoofd op tafel leggen, doet de kinders 2 aan twee een lesje op rabbelen, waarom hij zelven lacht, en alzoo duurt dat school houden ongeveer een uur.” Ook had hij een kind op het hoofd geslagen. De jeugd verdiende een betere behandeling en beter onderwijs.¹⁹

###

18. GAK, IX, Inv 2.

19. Bruno Klappe, ‘Schoolmeester Springstok slaat een kind’, Het Schokker Erf 50 (mei 2002) 21.

Geschiedenis van kavel R11 vanaf november 1941 tot en met 1953

Evert de Boer (deel 1 uit 2)

In 1982, toen ik het gemengde landbouwbedrijf van mijn vader in de Noordoostpolder overnam schonk hij mij ook het archief dat van deze kavel aanwezig was. Vanaf 1952 was dit een zogenaamd Staats landbouwbedrijf (Later Bedrijven in Eigen Beheer). Soms ook Bleu Band bedrijven, dit vanwege het feit dat ze vanwege de herkenbaarheid een blauwe band om de dampalen kregen!). Begin jaren zeventig van de vorige eeuw werden ze veelal verpacht aan de toen zittende bedrijfsleiders.

Toen op 13 december 1940 de Noordoostpolderdijk bij Nagele (Sluitgatweg) gesloten werd konden men beginnen met het grote werk van droogmaken en het in cultuur brengen van de landbouwgrond. Door het waterpeil in het IJsselmeer te verlagen via de sluizen in de Afsluitdijk kon veel water via de sluizen in de Noordoostpolder afvloeien naar het IJsselmeer.

De gemalen werden bijna een maand na de dijksluiting in werking gesteld. Het gemaal *Buma* bij Lemmer en Gemaal *Smeenge* bij *De Voorst* zorgden er voor dat de Noordoostpolder officieel op 9 september 1942 droogviel. Het gemaal *Vissering* bij Urk werd na veel problemen, o.a. de oorlog, materiaal gebrek, brandstofgebrek etc. pas in november 1945 in gebruik genomen.

Kavel R11 ligt bij Luttelgeest aan de Uiterdijkenweg nummer 22, ter hoogte van het Overijsselse Blankenham op ongeveer 800 meter van de dijk

die Overijssel voor de droogmaking moest beschermen tegen het water van respectievelijk de Zuiderzee en na de aanleg van de Afsluitdijk het IJsselmeer.

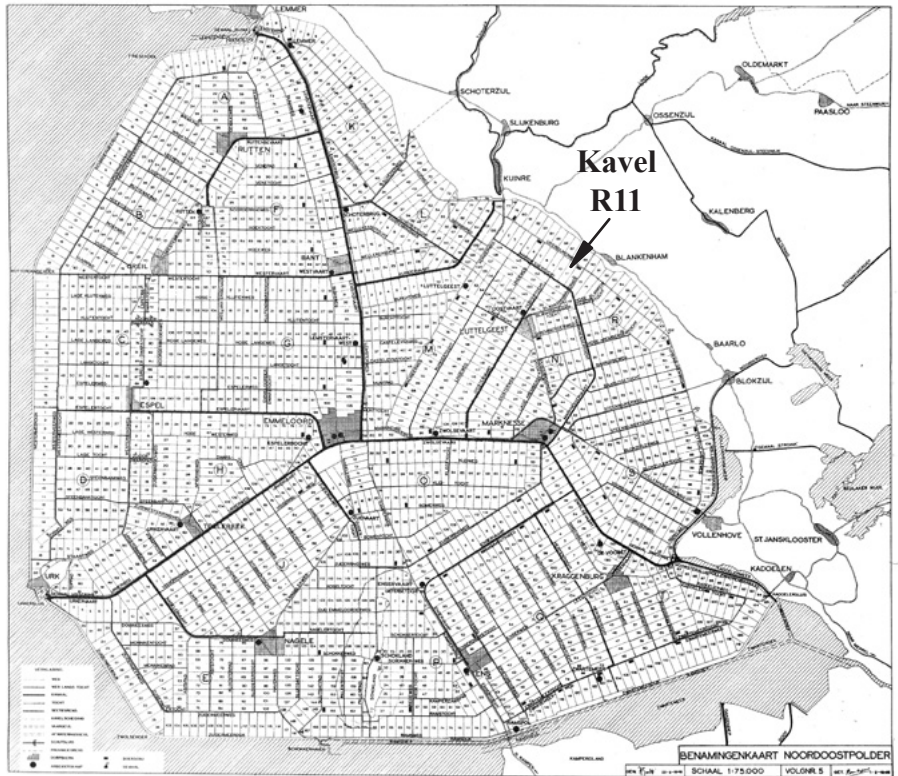
De Noordoostpolder maar ook de andere delen van Flevoland zijn ingedeeld in secties. In de Noordoostpolder begint de nummering ter hoogte van Lemmer met A. Daarna volgt een cijfer.

Omdat in heel Flevoland dit systeem gelijk is heeft men als oplossing om verwarring te voorkomen voor de Noordoostpolder een 'n' geplaatst, voor Oostelijk Flevoland een 'o' en voor Zuidelijk Flevoland een 'z'. In de huidige tijd zou men deze kavel nR11 noemen.

Alle mensen die in dienst waren van De Directie van de Wieringermeer afdeling Noordoostpolderwerken wisten bijna blindelings waar een dergelijke kavel te vinden was! Nog steeds kan men op veel dampalen van boerderijen, groenten en fruitteelt bedrijven dit kavelnummer vinden.

Evert de Boer (1945) werd geboren in Pingjum (Gemeente Wonseradeel) in Friesland. Als zevenjarige jongen verhuisde hij in 1952 naar de Noordoostpolder. Zijn vader begon een boerderij bij Nagele met uitzicht op Schokland. In 1973 werd hij lid van de Vrienden van Schokland. Tot 2008 was hij voorzitter van deze vereniging.

Kavelkaart van de Noordoostpolder gedateerd 22-09-1948 (Bron: Sociaal Historisch Centrum voor Flevoland)

Ontginningsboerderijen (■) en arbeidskampen (●), 22 september 1948.

De boerderij is van Schokbeton, de tweede generatie, gebouwd in 1951. De tweede generatie kenmerkt zich doordat de verstevigingsribben aan de buitenkant zitten. Dit in tegenstelling tot de eerste generatie (1949) waar ze aan de binnenkant zitten. De derde generatie (1954) heeft een houten of eternieten topgevel. Voordat het bedrijf werd uitgegeven gingen er heel wat cultuurtechnische zaken aan vooraf. Deze wil ik in een volgend artikel behandelen.

De kavel ligt aan de voorkant bij de weg op -0.70 m N.A.P. achterop ligt ze op -2.90 m N.A.P. Dit is een hoogte verschil van 2,20 meter op 880 meter lengte! De kavel heeft een afwijkende maat, namelijk 880 x 275 meter. In de Noordoostpolder zijn de meeste kavels 800 x 300 meter.

Als eerste begon men met het graven van de poldersloot, dit is de scheiding van de zogenaamde Uiterdijken die bij Overijssel horen en die van de Noordoostpolder. Deze Uiterdijken waren stukken grond die buitendijks langs de kust lagen, dit waren weidegronden. Bij storm of hoog water liepen ze vaak onder in de periode voor dat de Afsluitdijk (1932) klaar was. Op sommige plaatsen zijn deze maar een tiental meters breed maar op andere plaatsen vele honderden meters. Aan de Uiterdijkenweg zijn dan ook verschillende boerderijen gebouwd die bij het Overijsselse Blokzijl horen en toch in de Noordoostpolder liggen.

Eén van de grote problemen in de beginperiode was het (ver)stuiven van zand (uiteraard tot ongenoegen van de bewoners die vlak bij de dijk

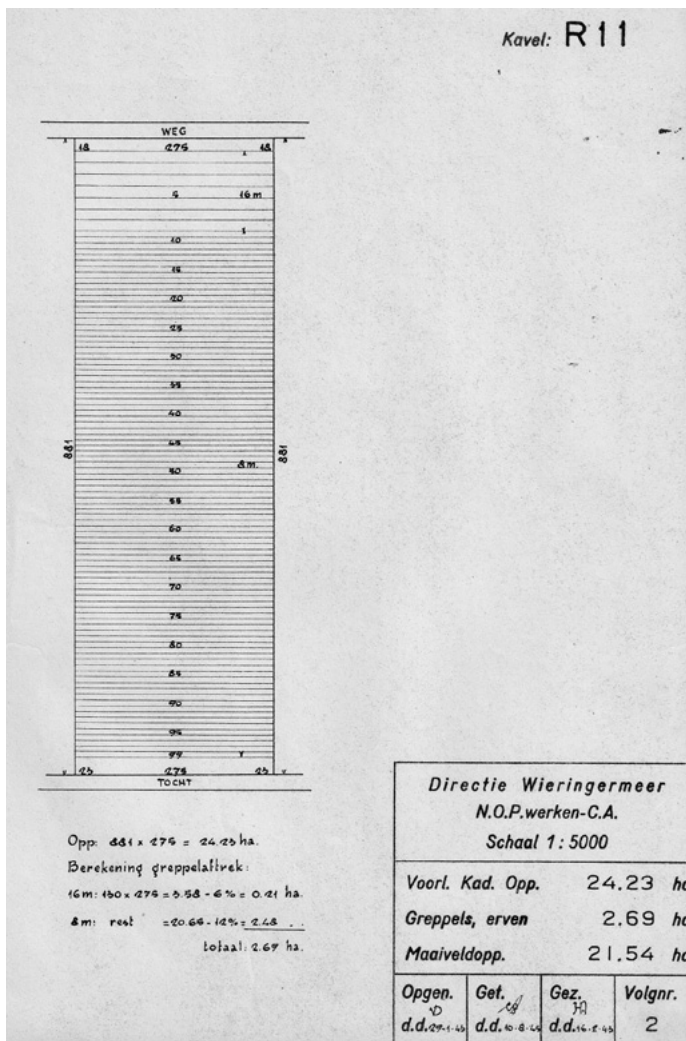
woonden). Het stuiven gaf grote problemen bij het graven van sloten en greppels want deze stoven voortdurend dicht.

Een ander probleem was dat de slootkanten door de nog natte en onbegroeide kanten inzakten. Op R11 en de buurkavels waar hetzelfde probleem zich voordeed werd er iets op gevonden, namelijk op de plaats waar de slootkant in de bodem overging werden duizenden kleine paaltjes geslagen. Toen we nog met de zeis de slootkanten moesten maaien verwensten we die paaltjes! Met het mechanisch maaien is dit nu geen probleem meer. Naast de al genoemde schade aan sloten trad deze schade ook op bij gewassen. Ze werden als het ware gezandstraald en planten gingen daardoor dood.

In november 1941 is het eerste deel van de kavel van greppels voorzien. Het tweede deel van de kavel volgde in juli 1942. In de begin periode is er een kavelkaart gemaakt waarop de 100 akkers zijn aangegeven. Deze akkers lagen tussen de greppels. In 1951 verschijnt er een nieuwe kavelkaart van de dan geldende actuele situatie.

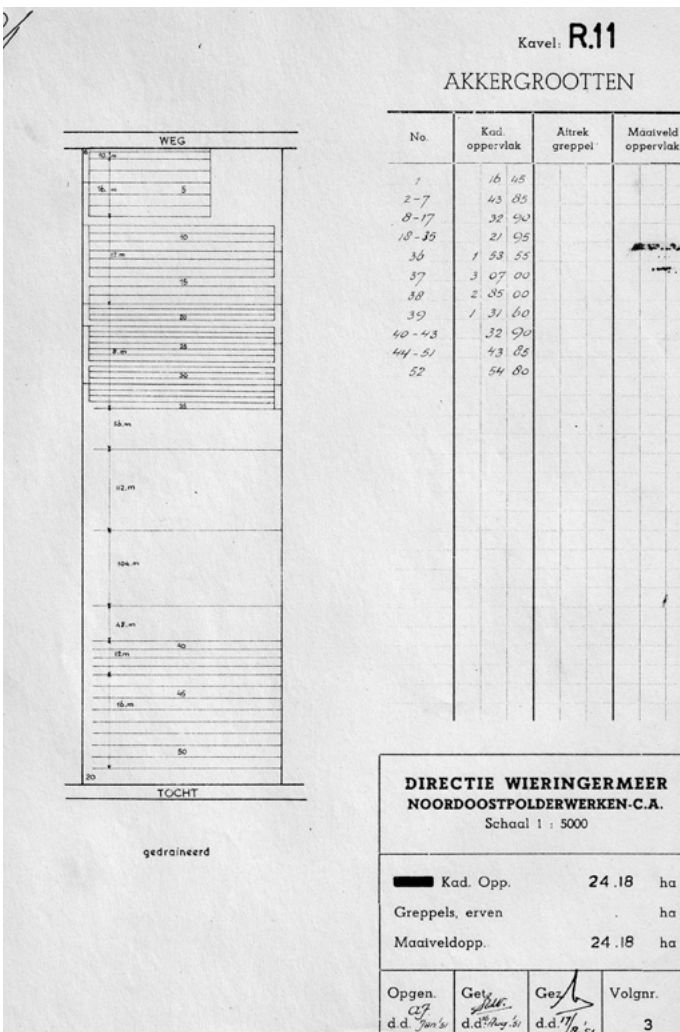
Draineren.

Eind 1950 begon men met het draineren van het voorste deel van de kavel. Ook het erf is dan al uitgezet in verband met de bouw van de boerderij en woonhuis. Het erf meet 92 m. bij 110 m; totaal 10.120 m². Het gedraineerde deel heeft dan een oppervlakte van 13.85 ha. Dit werd veroorzaakt door het feit dat het voorste deel uit zand bestond en het niet gedieppoegd hoefde te worden. De rest van de kavel heeft dan nog greppels voor de ontwatering. Op R11 was sprake van tweezijdige drainage. Vanuit de sloot aan weerszijden van de kavel kwamen drainpijpjes te liggen

tot bijna aan het midden van de kavel. In het midden was een strook van ongeveer 15 meter waar geen drain aanwezig was. De helling van de drainbuizen is vanaf het midden van de kavel naar de sloot 3 cm per 100 m. Een groot deel van de drainage op R11 heeft het zogenaamde 'bloksysteem'. Dit noemt men ook wel het 'Ramspolysysteem'. (Het omvat alleen de eerste 360 m. vanaf de weg). Dit werkte als volgt: Op een afstand van 10 m vanaf de sloot legde men, parallel aan de sloot een verzameldrainbuis aan. Er was één hoofddrainbuis die op de sloot uitkwam. De drie of vier drainbuizen

Bijvoegen waar rechtsboven R11 staat.

Het Bloksysteem

naast de hoofd drain kwamen uit op de verzameldrain. Omdat het eerste deel van de kavel uit zand bestaat is het een infiltratie gebied. Dat wil zeggen dat men bij droogte, door het verhogen van de waterstand in de sloot door middel van stuwjes het water kon opstuwen zodat het in de drainbuizen liep. Dit is het tegengestelde van drainage. Deze zogenaamde 'blokken' hadden een afsluitbare hoofd drain zodat elk blok onafhankelijk geïnfiltrerd kon worden of afgesloten. Later openbaarde zich het probleem dat de doorlopende drainbuis wel schoon gemaakt kon worden, maar die op de verzameldrainbuizen uitkwamen niet.

In de zestiger jaren van de vorige eeuw is het bloksysteem verbroken en zijn alle drainbuizen tot de sloot doorgetrokken. Nu was het mogelijk om de drainbuizen allemaal te reinigen.

Drinkplaatsen voor vee.

Op de bedrijven met vee in de infiltratie gebieden waren ook drinkplaatsen voor het vee. Een verbreding van de sloot vormde als het ware een poel waaruit het vee kon drinken. Zo konden op een kavel meerdere drinkpoelen voorkomen. Op de slootkant werd vaak prikkeldraad gespannen zodat het vee niet kon ontsnappen. Het was onhygiënisch en veroorzaakte ziekten aan de poten van de koeien. De poelen werden gedicht, men ging over op weidepompen waarbij het vee zelf haar drinkwater oppompte.

Diepploegen.

Van 20 oktober tot 27 oktober 1950 is het tweede deel van de kavel gediepploegd. De eerste 360 m is *Blokzijland*. Men begon met diepploegen vanaf 360 meter vanaf de weg tot 560 meter vanaf de weg. Dit nadat alle op de kavel aanwezige greppels met een 8 voet brede schijveneg met de HD 7 dicht gemaakt waren. Daarna ploegde men dat deel met een gewone ploeg om. Het diepploegen gebeurde met de diepploeg Roos + 3 HD 7 (trekkers). De diepte van het ploegen was 120 cm. Als opmerking staat bij het diepploegen dat dit niet naar wens was, want er kwam niet genoeg klei naar boven. Vanaf 560 meter vanaf de weg tot de tocht ging men diepploegen tussen 17 november en 22 november 1950. Dit gebeurde met de PY 3 en de HD 7. De diepte van het ploegen was 110 cm. Dit laatste deel van de kavel ploegde men minder diep omdat de zwaardere grond minder diep zat.

Op de hierna nog te bespreken originele karteringskaart staat echter ook dat het diepploegen in november 1950 en in mei 1951 gebeurde. In de verslagen die in het archief zitten blijkt niet dat dit in mei 1951 plaats vond want op 17 mei werd Hopperups (klaversoort) op dit deel van de kavel gezaaid!

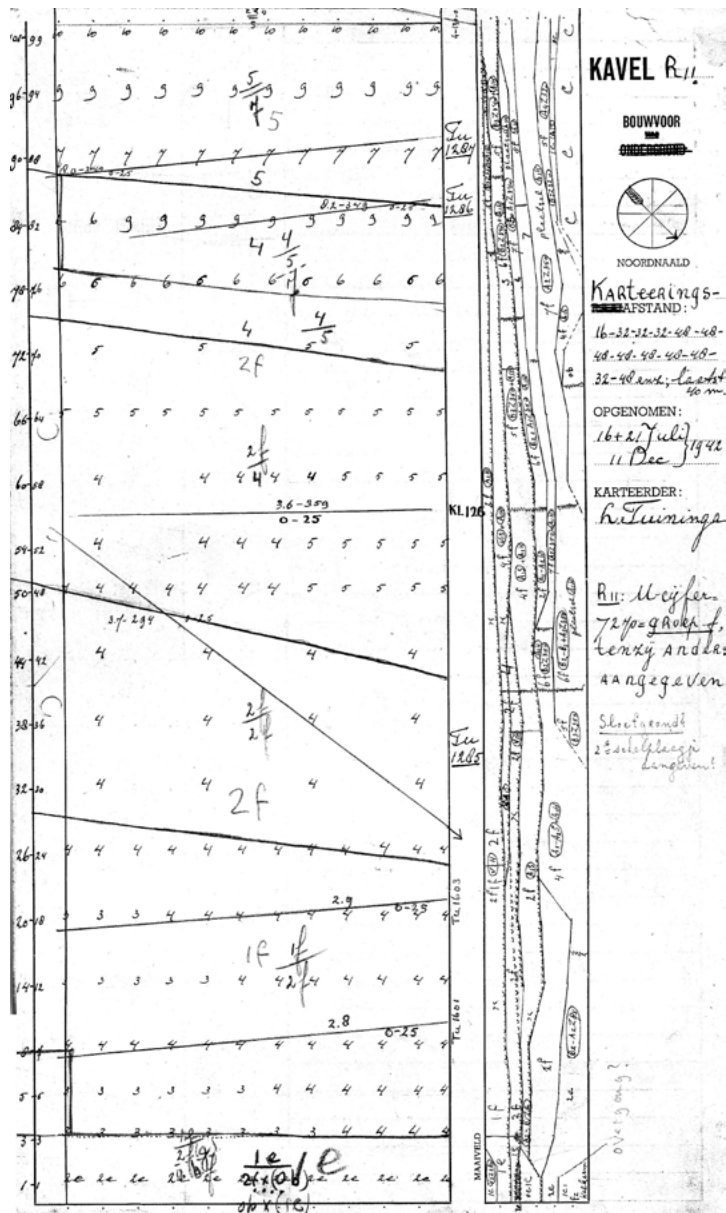
In het voorjaar van 1951 werd het gediëpploegde na egalisatie gedraïneerd. In de zestiger jaren van de vorige eeuw werkten de drainbuizen niet goed (waarschijnlijk werd er te vroeg gedraïneerd na het diepploegen omdat de bodem na het diepploegen onregelmatig nazakte). Er werden nieuwe drainbuizen tussen de bestaande reeksen gelegd.

De grond

Van kavel R11 is de originele karteringskaart bewaard gebleven. Op 16 en 21 juli, 11 december 1942 en op 7 mei 1945 werd de kavel gekarteerd door L.W. Tuininga. Dit karteren gebeurde op tweeërlei wijze namelijk: de bouwvoor van 25 centimeter dikte en het slootprofiel tot 140 centimeter diepte. Op 880 m lengte van de kavel werd op 25 plaatsen op regelmatige afstand gekarteerd. Dit is ongeveer iedere 35 m.

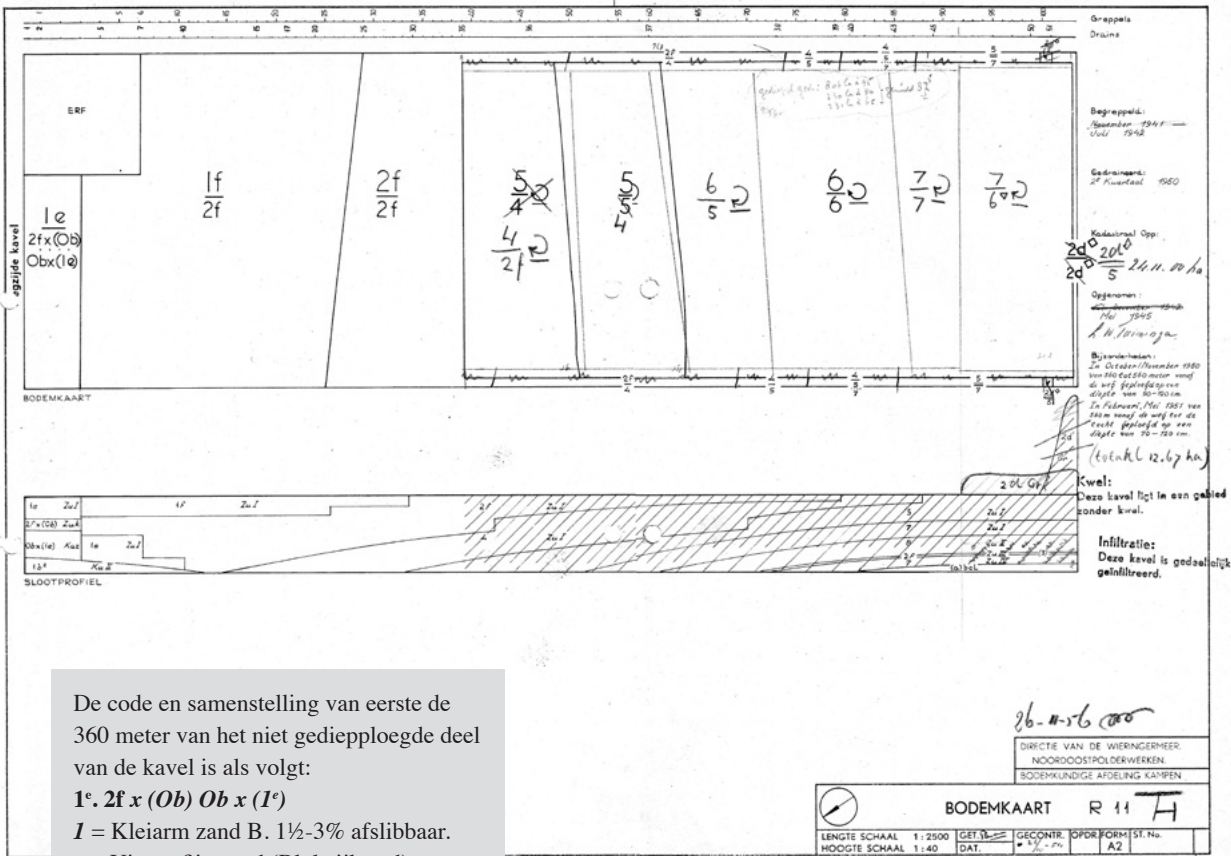
Daarnaast werd op de breedte van de kavel 12 keer onderzoek gedaan naar de grondprofielen.

Totaal op kavel R11 dus 300 karteringen! Al deze ijkpunten werden op een kavelkaart gezet. Het is haast niet voor te stellen hoe netjes en precies dit gedaan is. De originele bodemkaart zit in dit archief. Van deze kaart werd er een schets gemaakt zonder veel details. Daarna kwam er een zogenaamde pachterskaart. Deze was (soms) iets minder verfijnd dan de schets hiervoor genoemd.

Tot ruim 360 meter vanaf de weg bestaat de bovengrond uit het uiterst fijne Blokzijlzand. Vanwege het boren (2010) van een bron voor de beregening van poot aardappelen bleek in elk geval tot de boordiepte van 42 meter vrij grof zand te zitten! Hier en daar zat een steen en soms een brokje veen. Op ongeveer 150 meter vanaf de weg loopt de Oude Kuinder die tussen de Kuinderburcht I en II doorgelopen heeft. Ze volgt ongeveer de kust en bij

(Bijvoegen originele karteringskaart van Tuininga)

De code en samenstelling van eerste de 360 meter van het niet gediëpploegde deel van de kavel is als volgt:

1°. 2f x (Ob) Ob x (I°)

I = Kleiarm zand B. 1½-3% afslibbaar.

e = Uiterst fijn zand (Blokzijlzand)

(Alleen het eerste deel van deze code benoem ik, de rest laat ik buiten beschouwing).

1f/2f.

I = Kleiarm zand B. 11/2-3% afslibbaar.

f = Uiterst fijn zand (Blokzijlzand).

2 = Kleihoudend zand A. 3-5% afslibbaar.

f = Uiterst fijn zand (Blokzijlzand).

2f/2f.

2 = Kleihoudend zand A. 3-5% afslibbaar.

f = Uiterst fijn zand (Blokzijlzand) Idem.

2 = Kleihoudend zand A. 3-5% afslibbaar.

f = Uiterst fijn zand (Blokzijlzand).

360 meter tot 560 meter vanaf de weg.

Voor de duidelijkheid noem ik de situatie zoals die is na het diepploegen.

4/2f.

4 = Lichte zavel A. 5-8% afslibbaar.

2 = Kleihoudend zand A. 3-5% afslibbaar.

f = Uiterst fijn zand (Blokzijlzand).

De Bodemkaart voor Kavel R11

5/4.

5 = Lichte zavel B. 8-12% afslibbaar.

4 = Lichte zavel A. 5-8% afslibbaar.

6/5.

6 = Zwارة zavel A. 12-17% afslibbaar.

5 = Lichte zavel B. 8-12% afslibbaar.

560 meter vanaf de weg tot aan de tocht.

6/6.

6 = zware zavel A. 12 - 17 % afslibbaar.

6 = zware zavel A. 12 - 17 % afslibbaar.

7/7.

7 = zware zavel B. 17 - 25 % afslibbaar.

6 = zware zavel A. 17 - 25 % afslibbaar.

7/6.

7 = zware zavel B. 17 - 25 % afslibbaar.

6 = Zwارة zavel A. 12 - 17 % afslibbaar.

Baarlo verlaat ze de Noordoostpolder en gaat verder richting Vollenhove. Daar kan ze niet verder vanwege het keileem. Ze buigt zich af naar het westen en krijgt een verbinding met de Overijsselse Vecht die naar Schokland loopt. Dit is in de omgeving van de beroemde prehistorische opgraving van P14.

In het laatste gedeelte bij de tocht is vloeigrond (door het uitbaggeren van de tocht) in de bodem opgenomen, vandaar dat het bovenste deel, dat minder zwaar was, naar beneden is geplougd (zie karteringskaart). Het slootprofiel laat ik buiten beschouwing. Het is dermate gecompliceerd dat het voor de meeste lezers niet interessant is.

Op de bodemkaart staat ook dat op deze kavel geen kwel voor kwam. Niets is minder waar. Water uit de Weerribben zijgt naar de Noordoostpolder en komt als kwelwater weer boven.

In begin zestiger jaren van de vorige eeuw bleek dit een groot probleem. Ongeveer 8 ha was extreem nat.

Een deel van de kavels aan de Uiterdijkenweg behoorde bij het Marknesse peil. Door aanpassingen en het graven van een nieuwe tocht kwamen deze kavels op het Urk peil dat lager ligt. Door deze verlaging werd de kavel droger en geschikter voor akkerbouw.

Bodemkundige Code- en Profielkaart van de Noordoostpolder

Naast de bestaande pachterskaarten (schaal 1 : 2500) van de op de kavel aanwezige grondsoorten, is de *Bodemkundige Code- en Profielkaart van de Noordoostpolder* verschenen. Deze bestaat uit 21 leggers waarin een bodem- en een profielkaart zit. Vanwege de bijzondere bonte grondsoorten waar nu het Kuinderbos ligt is een extra kaart toegevoegd. De schaal van de kaarten is 1 op 10.000. Bij elke legger is een boekje met toelichting bijgevoegd waarin achtergrond informatie staat over geologische achtergronden etc. Werkelijk een schat aan gegevens. De gehele Noordoostpolder werd gekarteerd tussen 1941 en 1953.

*Met schuiven in een sloot kan het waterbeheer in de NOP verder worden verfijnd.
(Bron: Loonbedrijf Knoppers.nl)*

Bij de uitgave van de leggers verscheen het door Dr. A. J. Zuur geschreven: *Renvooi voor de Bodemkundige Code- en Profielkaart van den Noordoostpolder. Benevens sleutel voor het lezen van de bodemkundige gegevens op de code- en profielkaart.*

Boeken

Er zijn een aantal boeken verschenen waar men de geologische beschrijvingen van de Noordoostpolder uitgebreid in kan vinden.

In de serie: Van Zee tot Land.

Rapporten en mededelingen inzake de droogmaking, ontginning en sociaal-economische opbouw der IJsselmeerpolders, verscheen nr. 14 in deze reeks met als titel: *De wording van het Noordoostpoldergebied, een onderzoek naar de fysisch-*

geografische ontwikkeling van een sedimentair gebied. Door Dr. A. J. Wiggers.

Het verscheen bij W. E. J. Tjeenk Willink N.V., Zwolle. 1953. (Eerder verschenen als proefschrift).

In dezelfde serie verscheen ook nr. 33, bij dezelfde uitgeversmaatschappij in 1962.

De bodemgesteldheid van de Noord-oostpolder. Door Prof. Dr. A. J. Wiggers, F. H. de Jong en K. Spanjer.

De serie *Van Zee tot Land* is onder verantwoordelijkheid van *De Directie van de Wieringermeer* (IJsselmeerpolders) verschenen. Het omvat een 60-tal boeken.

###

advertentie

Pannenkoekhuis
"De Strooppot"

- Ruim 30 soorten pannenkoeken
- Kinderfeestjes
- Speel- en doepark
- Midgetgolfbaan & speurtochten

De Voorst
restaurant
partycentrum

- Familiedagen
- Bruiloften
- Personeels- en themafeesten
- Uitgebreide diners
- Vergaderingen
- Speel- en doepark
- Groepsaccommodatie

MIDDEN IN HET VOORSTERBOS

Leemringweg 29, Kraggenburg, Tel. 0527-25 24 83 - info@devoorst.nl - www.devoorst.nl

De ondergang van de NE 165: een scheepsramp bij Schokland

Leo Kaan

De bemanning van het schip doet haar uiterste best om de veilige haven te bereiken maar alle inspanningen zijn tevergeefs. Vlak bij de zuidpunt van Schokland vergaat het schip. Eeuwen later stuiten arbeiders die bezig zijn een sloot te graven op het wrak en zelfs op een skelet: 'Het skelet van een mens, bijna compleet'.¹ Een scheepswrak midden op het land. Voor wie onbekend is met de geschiedenis van de Noordoostpolder een raadsel. Hoe komt een schip daar terecht? Wat voor informatie geeft dit wrak over het leven en werken aan boord van zo'n vaartuig? Valt er iets te zeggen over de oorzaken van de ondergang?

1. Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE), opgravingsrapport NE 165.

Van zoet meer tot zoute zee: Flevomeer, Almere en Zuiderzee

Rond het begin van de westerse jaartelling zijn de Romeinen in 'Nederland' actief. Ze treffen een landschap aan dat vooral in het westen hoofdzakelijk bestaat uit veen. Bossen, struiken en diverse grassen vormen een oerlandschap.

Het Flevomeer is nog relatief klein en via kleine geulen wateren de rivieren zoals IJssel en Vecht af op het Flevomeer. Vandaar hebben kleine stroompjes in noordelijke richting moeizaam afgewaterd op de Noordzee. Het Flevomeer is door afslag van de zachte veenoevers geleidelijk gegroeid. Het wordt na 500 in de schaarse schriftelijke bronnen als Almere aangeduid.²

2. E. Walsmit, H. Kloosterboer e.a., *Spiegel van de Zuiderzee*, Houten 2009, p. 15.

De eerste bewoners zijn al bezig geweest om het woeste landschap in cultuur te brengen zodat landbouw en veeteelt mogelijk worden. Vanaf de tijd van de Romeinen wordt steeds meer grond in het westen en ten noorden van de grote rivieren ontgonnen. Dit proces is ook na het vertrek van de Romeinen (rond 400) voortgezet. De periode van 900 tot 1300 wordt wel aangeduid als 'De grote ontginning'.³ Dat betekent dat grote veenmassa's sterk werden ontwaterd met alle gevolgen van dien.⁴ Veen houdt door de structuur van de plantenresten waar het uit bestaat veel water vast. Als het land wordt ontgonnen, begint men met de afwatering. In het betreffende gebied

3. Nijs, T. de, en Beukers, E., *Geschiedenis van Holland* deel I, Hilversum, 2002, p. 103 en verder.

4. Brinke, W. ten, *Land in zee*, Diemen, 2007, p. 30.

Leo Kaan (1958) werkt als docent geschiedenis in Zwolle. Naast het lesgeven doet hij onderzoek naar de maritieme geschiedenis rondom Schokland.

worden verschillende sloten gegraven, waarmee het water uit het veen kan worden afgevoerd. Maar door deze ontwatering klinkt het veen gedeeltelijk in, waardoor de veengrond lager komt te liggen ten opzichte van het water, waar het op afwatert. Dus worden sloten uitgediept en worden dijken aangelegd met keersluisjes. Zolang het water wordt afgevoerd, zal het veen blijven inklinken. Dit proces gaat ook nu nog door. Het resultaat van het ingrijpen van de mens is dus een geleidelijke verlaging van het land ten opzichte van de omliggende Noordzee. Een tweede factor die heeft bijgedragen tot de verlaging van het (veen) land is de turfwinning geweest. Zout is in de periode van de Romeinen tot ver in de 19^e eeuw van levensbelang geweest voor de conservering van levensmiddelen. Zouthoudende veengrond wordt gewonnen en verbrand, waarna het zout uit de as wordt gezuiverd. Dit leidt in toenemende mate tot ontgrondingen, waardoor het water steeds meer toegang landinwaarts krijgt. Daarbij verandert in deze periode het klimaat. Geleidelijk stijgt de gemiddelde temperatuur waardoor de ijskappen boven de landmassa's van Scandinavië gedeeltelijk smelten en de rivieren steeds meer smeltwater van de gletsjers afvoeren. Het gemiddelde

Markering van een
scheepswrak.
(Bron: <http://www.uit-jetent.nl/userfiles/shop/270/markering%20schepen.jpg>)

niveau van de Noordzee komt dus hoger te liggen. Rivieren voeren steeds meer water af en de zeespiegel stijgt. Voeg daarbij het steeds meer dalende land door de ontwatering en de komende ramp wordt steeds meer zichtbaar.

In de 12^e eeuw slaat de zee genadeloos toe. Bij het Marsdiep wordt de strandwal doorbroken en kan de Noordzee steeds verder landinwaarts doordringen. De geulen waar het Almere mee in verbinding staat met de Noordzee worden steeds dieper uitgesleten. Stormen schuren grote stukken veen weg waardoor hele nieuwe watervlaktes ontstaan die op hun beurt het sloopwerk voortzetten. Vooral de noordwesterstormen zijn berucht, want over de gehele lengte van de Noordzee kunnen de golven zich opbouwen om uiteindelijk met donderend geraas neer te storten op de wijkende veengronden. De Allerheiligenvloed in 1170 heeft dit eeuwenlange proces afgemaakt door de laatste grote stukken veengrond weg te slaan, waardoor uiteindelijk één grote watervlakte is ontstaan. Latere stormvloed en completeren de Zuiderzee, die in 1272 voor het eerst zo wordt genoemd in een oorkonde van de Zweedse koning.⁵

De Zuiderzee is voorlopig nog zoet. Zout water is zwaarder dan zoet water dus het zoete water 'drijft' boven het zoute water. Het heeft eeuwen geduurd voordat het hele gebied van de Zuiderzee, met uitsluiting van de mondingen van rivieren, zout is geworden. Dit proces van verzilting is pas rond 1600 afgesloten.⁶

Boven de vindplaats van het wrak heeft dus meters water gestaan tussen

5. G. van Hezel en A. Pol, *Schokland en omgeving*, Utrecht 2008, p. 264.

6. Heide, G.D. van der, *Van landijs tot polderland*, Amsterdam. 1965, p. 382.

1170 (toen de Zuiderzee is ontstaan) en 1942 (toen de Noordoostpolder is drooggefallen).

Land wordt eiland: Schokland, 1170 – 1942

Binnen deze nieuw ontstane zee steken drie bulten boven water uit: Urk, Nagele en Schokland. Urk en Schokland weten zich te handhaven. Nagele verdwijnt na weer een verwoestende storm rond 1375 onder de zeespiegel.⁷

Schokland neemt al snel een bijzondere positie in binnen het Zuiderzegebied. Het water is een ideale verbindingweg tussen de verschillende handelscentra en het levert een onnoemelijke hoeveelheid vis. De bewoners van Schokland hebben hier een goed gebruik van gemaakt door, naast het exploiteren van hun landbouw- en veeteeltbedrijven, ook ter visvangst te gaan.

Daarnaast profiteert Schokland ook van haar gunstige positie binnen de handelsstromen van de Zuiderzee. Veel scheepvaart gaat vanuit Amsterdam via de diepere geulen langs het westen van Schokland en vandaar naar het noorden richting Texel. Als de wind toeneemt vanuit zuidwest tot noordwest vormt het eiland Schokland een welkome bescherming tegen de dreigende zee: de golven worden door toenemende windkracht steeds hoger en bij noordwestenwind heeft de zee ook veel lengte om golven op te kunnen bouwen. De oostzijde van het eiland vormt dan een veilige rede, waar in beschutting de storm achter het anker kan worden afgewacht. Als de storm voorbij is, licht men het anker, wordt eventueel nog wat voedsel ingeslagen op Schokland en vaart men verder. Helaas is het niet alle schepen gelukt om die veilige rede te bereiken.

7. E. Walsmit, H. Kloosterboer e.a., Spiegel van de Zuiderzee, Houten 2009, p. 44

De plek van ‘NE 165’: toen en nu

De naam van het wrak is afgeleid van de vindplaats: kavel NE 165 in de Noordoostpolder.

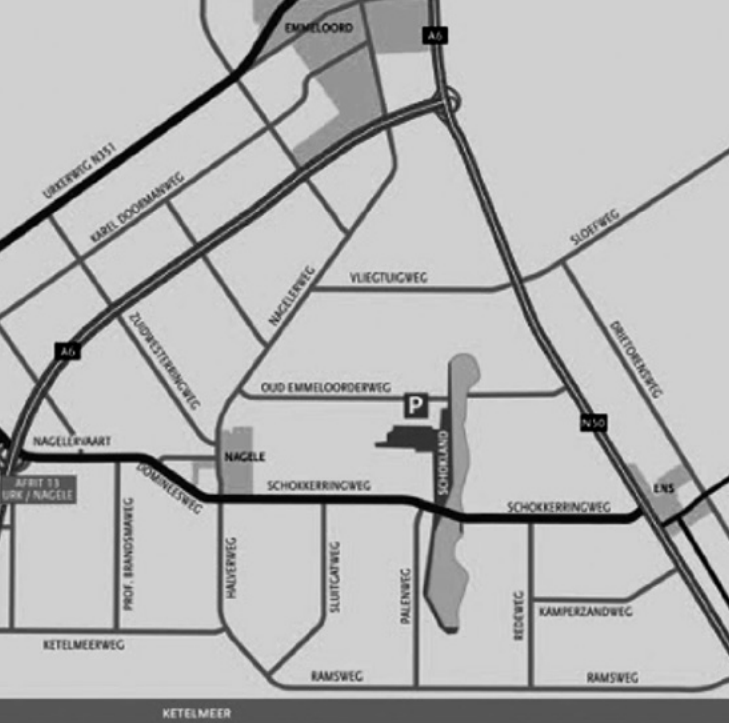
Het wrak is aangetroffen bij de westkust van Schokland, vijftig meter ten noorden van het fietspad van de Palenweg naar de Schokker Zuidpunt. Het schip lag met de voorkant van het schip, de boeg, naar de zuidpunt van Schokland. Aan de bakboordzijde (linkerkant) van het schip bevindt zich nog het complete zijwaard. Van mast, zeil en dek is weinig tot niets teruggevonden.

Op basis van de voorwerpen die men heeft aangetroffen en de bouw van het schip wordt de ondergang gedateerd op ongeveer 1800. De vondsten, inclusief het skelet, worden bewaard in het depot van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in Lelystad. Het wrak zelf is na opmeting en optekening geruimd.

De laatste reis: een reconstructie

Herfst 1800 verlaat de ‘NE 165’ met twee bemanningsleden de haven van Enkhuizen. De bestemming is Amsterdam. Aan boord is een grote lading stokvis bestemd voor de zeeschepen die een langere tocht gaan maken, bijvoorbeeld naar de Oostzee. De wind waait uit zuidwestelijke richting en het lijkt een vlotte tocht te gaan worden.

*Gezicht op de Zuidpunt van Schokland vanuit het noorden rond 1800.
(Bron: www.schokland.nl)*

Detailkaart van de Noordoostpolder. (Bron: <http://www.bing.com/images/search?q=kaart+schokland&view=detail&id=B2F6F4F18136CFD022DBD0D0C0BF6F41D1AE2DE5&first=1>)

Maar uit het zuidwesten nadert een depressie en de lucht wordt steeds donkerder. De windkracht neemt toe en de golven worden steeds hoger. Het kost de bemanning steeds meer inspanning om het schip gaande te houden en de schipper besluit om de reis naar Amsterdam tijdelijk te onderbreken en op de veilige rede van Schokland aan te koersen. Hij verandert zijn koers richting Schokland.

Een zeilschip kan schuin tegen de wind in varen, maar tijdens zo'n vaartrichting wordt het schip wel sterk zijdelings weggedreven. Zijwaarden kunnen die drift beperken maar niet verhelpen. Het zijwaard aan de bakboordzijde (linkerzijde) staat helemaal recht omlaag. De schipper vaart dicht langs de westkust van Schokland. Hij en de maat moeten het woedende geluid van brekende golven op de kust hebben gehoord. De lucht is vervuld van rondvliegend schuim en het schip kraakt door het geweld van wind en zee. Als de zuidpunt wordt gehaald is het schip veilig: aan de oostzijde is de luwte, daar zijn de

golven veel lager en wordt de kracht van de wind gebroken door eiland en bebouwing.

Een grondzee wordt het schip fataal. Een golf verheft zich op de olopende zeebodem en torent meters boven het schip uit. Met donderend geweld drukken tonnen water neer op de houten dekluisen en die bezwijken onder deze last. De mast breekt af en het schip zinkt zo snel, dat tenminste één opvarende zich niet in veiligheid heeft weten te brengen. Hij wordt in 1954 teruggevonden als 'het skelet van een mens, bijna compleet'.⁸

Vanuit Schokland was bij dit noodweer geen effectieve hulp mogelijk. Later heeft men stenen gestort ter bescherming van de kust van Schokland en daarbij heeft men ook het wrak gedeeltelijk volgestort: blijkbaar wist niemand van het bestaan van het wrak af.

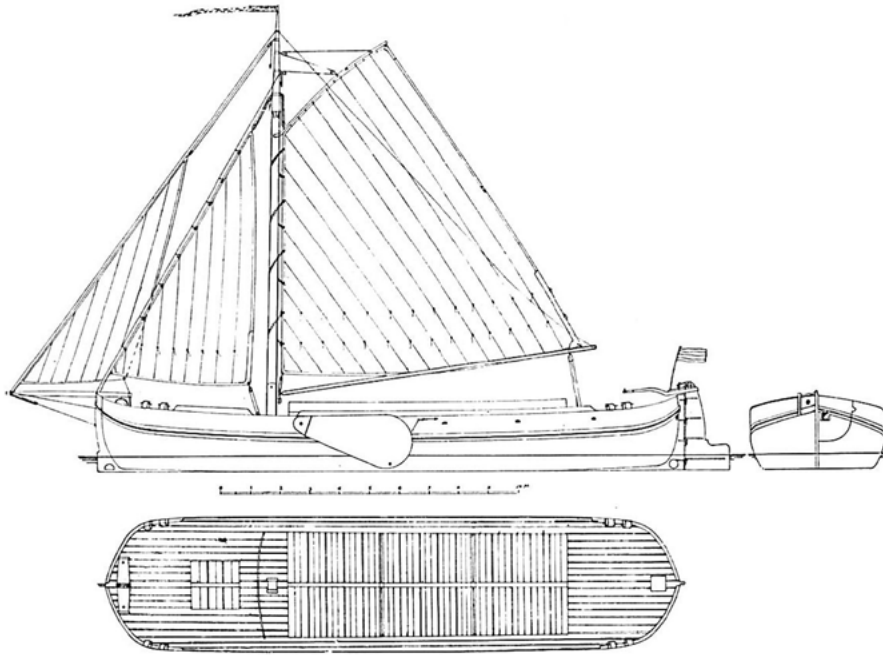
Wrak, schip en scheepsbouw

De 'NE 165' wordt aangeduid als een praamachtig schip. Het is mogelijk dat het een Overijsselse praam is geweest. De afbeelding geeft een indruk van het schip in haar volle glorie, maar het laat alleen de buitenkant zien. Het scheepswrak toont het schip zoals het werkelijk gebouwd is, ook de binnenzijde.

De lengte van het zeilschip is ongeveer 19,5 meter, de breedte gelijkmatig 4,3 meter. De voor- en achterstevens van het schip gaan vrij steil omhoog. Dit geeft het een doosachtige vorm met veel laadruimte. De zijkanten van het schip, de boorden, gaan ten opzichte van de bodem vrijwel recht omhoog (hoekig). Door deze kenmerken is het wrak als 'praamachtig' aangeduid.⁹ Een zeilschip heeft veel krachten te verduren. Om de dwarsscheepse sterkte te vergroten zien we een groot aantal

8. RCE, opgravingsrapport NE 165.

9. RCE, opgravingsrapport NE 165.

OVERIJSSELSCHPE PRAAM.

— 131 —

Teekening G. van Aller, Hasselt.

Zij-, voor- en
bovenaanzicht van
een Overijsselse
praam.

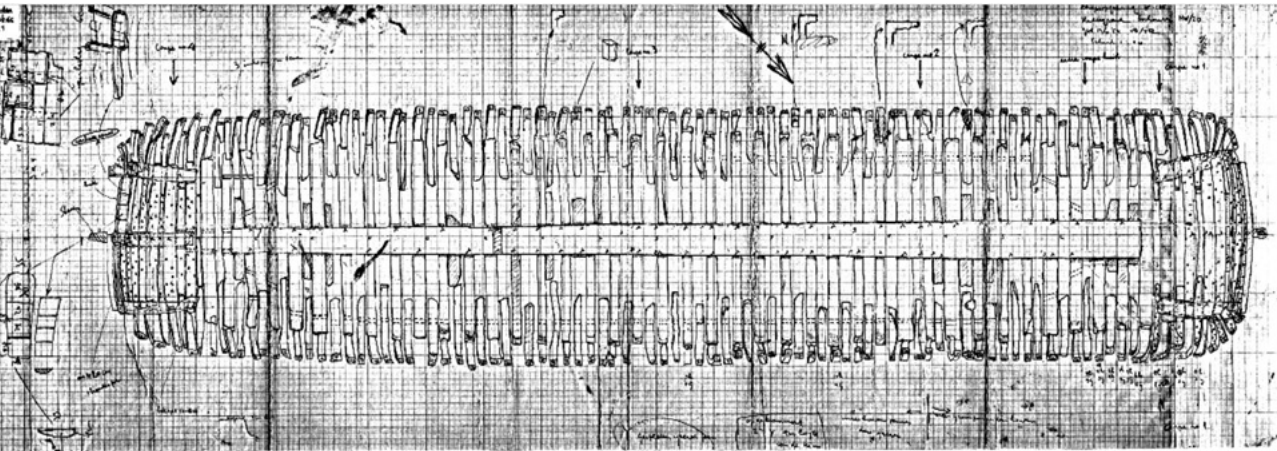
(Bron: www.debinnenvaart.nl/binnenvaarttaal/afbeeldingen/schepen/vrachtschepen_oud/overijssel-schepen/afbeelding1/ov-praamsdv019-tek.jpg.)

dwarsverbanden: de leggers (op de kielbalk) en de spanten (de zijkant). De spanten waren vastgemaakt op de leggers. Onder andere bij de voet van de mast waren nog weer extra leggers geplaatst om de mast extra te steunen. De scheepsbouwer heeft bewust maatregelen genomen om houtrot van binnenuit te voorkomen. Alle leggers hadden een opening aan de huidzijde zodat binnenwater naar de twee pompen liep om vandaar naar buiten te worden gepompt. De plek waar de mast in stond, het mastspoor, was voorzien van twee afvoergaatjes. Zo werd voorkomen dat de onderkant van de mast door houtrot zou gaan verzwakken.

De huid, zowel aan de buitenzijde als aan de binnenzijde, geeft het schip sterkte in het langsverband, evenals de kielbalk. De kiel is verder niet groot, 7 centimeter; het is een schip met een platte bodem. Dat is in Nederland met zijn vele ondiepe wateren een groot

voordeel: een breed schip heeft minder diepgang en kan dus op veel plaatsen komen.

Opvallend aan de bouw is het gebruik van ongelijkmatige onderdelen. Alle spanten zijn iets verschillend, geen plank is gelijk. Dat is kenmerkend voor de ambachtelijke manier van bouwen. De scheepsbouwer gebruikt het hout dat voorhanden is, bewerkt het tot de gewenste vorm en monteert het. Openingen tussen planken worden met breekwiel, bijvoorbeeld oud touwwerk, dichtgemaakt. Het is een manier van bouwen die eeuwenlang is toegepast, tot ver in de 19^e eeuw. Scheepswrak NE 165 past in een lange traditie van scheepsconstructie.

In het midden de kielbalk; dwars op de kielbalk de leggers en de spanten; rechts de voorsteven en links de achtersteven.
(Bron: RCE, opgravingsrapport NE 165.)

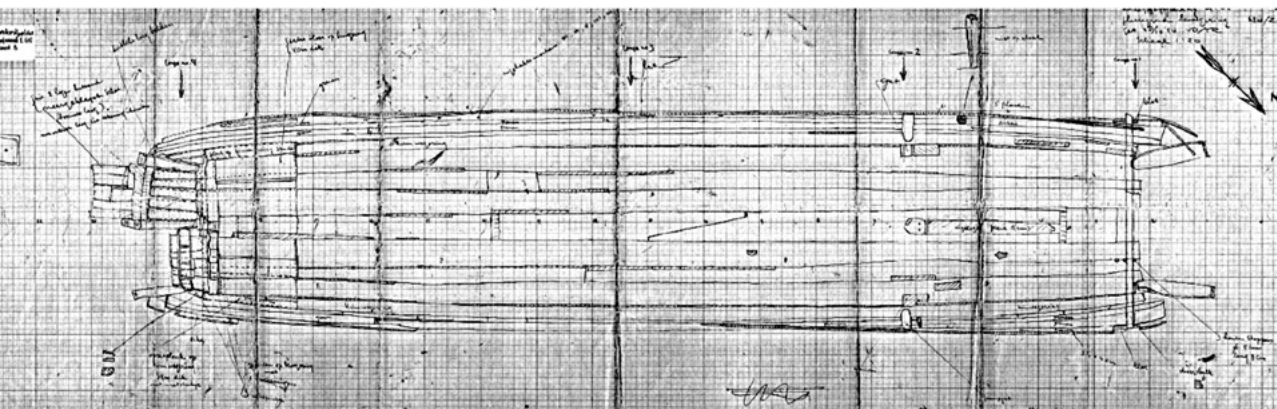
De buitenhuid.
(Bron: RCE, opgravingsrapport NE 165.)

De lading van NE 165

De lading van het schip bestond uit een vrij dikke laag visgraten en andere beenderen van grote vissen. Er werden geen kaken of kopresten gevonden. Door het ontbreken van viskoppen heeft men aangenomen, dat deze vissen voor transport waren schoongemaakt. Het gaat dan om stokvis of klipvis. Kabeljauw of verwante soorten worden bij Noorwegen gevangen, opengesneden, ontdaan van kop en ingewanden en gedroogd op stokken: stokvis. In het geval van klipvis wordt de kabeljauw, na te zijn opengesneden, gezouten en op klippen te drogen gelegd. Het resultaat is in beide

gevallen een harde, gedroogde vis die maandenlang houdbaar is.¹⁰ De hard-als-een-stok zijnde vis kon moeilijk zo worden gegeten. Vandaar dat men de vis eerst in stukken sloeg voor consumptie. Volgens een woordenboek uit 1681 bestond er een meer handige manier om de stokvis voor consumptie klaar te maken namelijk stokvis week maken in een molen, die ook werd gebruikt voor het mangelen van linnen (kalandermolen).

10. Over de herkomst van de benaming 'stokvis' wordt verschillend gedacht. Seeman, een woordenboek uit 1681, zegt: 'Stokvis, vis die zo hard als een stok gedroogd is. De Maritieme Encyclopedie uit 1972 stelt: Stokvis... Oorspronkelijk werd de vis buiten gedroogd, hangende op stokken.

De vis werd dan minder verbrokken en verkruid.¹¹

Stokvis was in die tijd zonder kunstmatige koeling een uitkomst. Het werd veel gebruikt te land, maar natuurlijk ook als voedsel meegenomen op reizen overzee.

De lading kan misschien ook extra informatie geven over het tijdstip van vergaan.

Aangezien kabeljauw bij Noorwegen wordt gevangen en de Engelse vloot de kusten van Holland nauwkeurig heeft bewaakt tijdens de verschillende oorlogen met Napoleon, is dit een extra aanwijzing om de ondergang van scheepswrak 'NE 165' vóór 1810 te dateren.

Leven en werken aan boord

Voor een schip zoals de Overijsselse praam is een bemanning van twee personen voldoende. De bemanning vervoert de lading van de laadplaats naar de losplaats en is vaak ook verantwoordelijk voor het laden en lossen daarvan. De schipper heeft het schip meestal in eigendom. Hij kan op meerdere manieren zijn schip inzetten: als vaste vervoerder tussen twee havensteden, de zogenaamde beurtvaart, maar ook als schipper-handelaar die overal heen vaart waar lading valt te halen.

Als de lading aan boord gebracht is, wordt het schip losgemaakt van de kade.

Bij het vertrek uit bijvoorbeeld Amsterdam wordt gewacht op laagwater: dan staat de stroming van het getij in noordelijke richting. De zeilen worden handmatig gehesen en als alles staat, wordt koers gezet richting de haven van bestemming. De schipper houdt het roer en staat of zit de hele reis in de buitenlucht. De knecht doet klein onderhoud,

bijvoorbeeld lekwater wegpompen en helpt mee met de zeilvoering.

Als het weer het toelaat en er niet teveel golfslag staat, kan onderweg op een eenvoudige vuurplaat (een vierkante bak van stenen) vuur worden gemaakt om eten te koken. Voedsel was aan boord en onderweg kon worden gevestigd.

Mocht de wind wegvallen dan kan het schip worden voortbewogen met een vaarboom: een lange stok met een voetstuk, zodat de vaarboom niet teveel in de bodem wordt gedrukt. De vaarboom wordt bij de voorsteven een beetje schuin in de grond gezet en dan duwt de knecht het schip langs de vaarboom. Aan het eind, bij de achtersteven, wordt de vaarboom losgetrokken. De knecht loopt met de vaarboom terug naar het voorschip en steekt de boom weer schuin omlaag. Dit bomen kan alleen worden gedaan als het water niet al te diep is. Als het water wel te diep is wordt de bijboot gebruikt met een tros van bijboot naar schip: de knecht sleept het schip dan al roeiende voort.

Aangekomen in de haven van bestemming worden de zeilen opgedoekt en wordt de spriet aan de mast gebruikt om de lading te lossen. Als dat gebeurd is heeft de schipper hopelijk al een retourvracht kunnen inslaan. Zo niet, dan kan worden losgegooid om naar een andere haven te varen met meer kans op lading. De overtocht van Amsterdam naar Lemmer kan in één dag worden afgelegd. Aan boord van dit soort schepen werd daarom niet permanent gewoond. De meeste schippers bezaten een huis aan de wal. Vooral schippers die een beurtvaart uitvoerden waren verzekerd van regelmatige inkomsten. Voor schippers die zelf hun vracht moesten vinden waren de verdiensten wisselend. Algemeen wordt aangenomen dat het tot ongeveer 1800

11. Seeman, Maritiem woordenboek van Wigardus à Winschooten, Zutphen 2011.

Vondsten van
NE165: resten van
kabeljauw.
(Bron: [http://
beeldbank.
cultureelerfgoed.nl/
alle-afbeeldingen/
weergave/search/
layout/result/
indeling/detail?searc
hfield=Maritieme+v
ondsten+NE+165.](http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/alle-afbeeldingen/weergave/search/layout/result/indeling/detail?searchfield=Maritieme+vondsten+NE+165.))

voor de meeste schippers een redelijke
verdienste is geweest.

De vondsten bij NE 165 wijzen op een
eenvoudig bestaan aan boord. Kwasten
en een zware bijl verwijzen naar het
onderhoud; een aardewerken kookpot
naar het dagelijks leven. Bedsteden zijn
niet teruggevonden maar gelegenheid
voor overnachten was aanwezig in het
achteronder, waar zich een planken
vloer bevond. Een pikhaak toont een
werktuig dat ook nu nog aan boord van
schepen wordt gebruikt, evenals wat
harpsluitingen. De 59 kledingknopen
die bij het skelet werden gevonden en
de laarzen zijn gemaakt van natuurlijk
materiaal.

Dit alles hoeft niet te betekenen dat
de schipper arm was. Deze vondsten
zeggen niets over zijn bezit aan de wal.
Zoals nu ook nog veel gebeurt neemt
men aan boord wat oudere spullen mee
die tegen een stootje moeten kunnen en
waarvan het verloren gaan niet direct
een groot verlies betekent.

De vondst van het skelet is uniek.¹²
Meestal brengt de bemanning zich in
veiligheid door zich vast te klampen
aan een stuk scheepshout of weet men
zich met de bijboot te redden. Die
bijboten worden dus net als skeletten
vrijwel nooit teruggevonden bij een
wrak.

Weerberichten bestonden niet. Elke
schipper besliste zelf op grond van
ervaring en verwachting of hij zou
uitvaren. Al het slechte weer dat zich
achter de horizon ophield kon niet in
de afweging worden meegenomen.
Geen vaart, geen baat.

Het varen kan bij normaal weer goed
te doen zijn maar bij slecht weer is
het oncomfortabel en kan het zelfs
gevaarlijk worden. Al het werk voor
het zeilen gebeurt in de buitenlucht.
Bij harde wind en regen is iedereen
nat tot op de huid en worden schip
en bemanning tot het uiterste op
de proef gesteld. Gevaren dreigen
van onverwachte zijde. Hout kan
verrotten, vooral op de grens tussen
water en lucht en die verrotting is niet

12. Mondelinge mededeling van dhr. van Holk,
16 juni 2012, Open Dag Archeologie.

altijd vanaf de buitenzijde zichtbaar. De zeilen zijn gemaakt van vlas of hennep en zijn eveneens gevoelig voor verrotting.

Als het schip niet meer voldoende vaart maakt drijft het zijdelings weg naar de gevaarlijke lagerwal en wordt het kapotgeslagen door het woedende natuurgeweld.

Het bestaan van een varensgezel en schipper had zeker zijn aantrekkelijke kanten maar het moet niet worden geromantiseerd.

Conclusie

Het onderzoeksrapport concludeert: “Blijkens de opgraving van een aan de zuidwestkust van Schokland gevonden scheepswrak, moet dit schip vergaan zijn omstreeks het begin van de XIX eeuw. Het betrof een met schoongemaakte kabeljauw of gul geladen, praamachtig vaartuig van ongeveer 19,5 m lang en 4,3 m breed met verscheidene merkwaardige constructies, welke nader beschreven en getekend werden”.¹³

Zoals zoveel schepen heeft ‘NE 165’ geprobeerd om de veilige beschutting

van de rede van Schokland te bereiken. Dat is dit schip niet gelukt en in dat opzicht is het een voorbeeld van de vele drama’s die zich op de wateren rondom Schokland hebben afgespeeld. ‘NE 165’ is een kenmerkend schip voor de vaart op de Zuiderzee rond 1800. Door dit wrak wordt veel meer zichtbaar over de schepen zelf. Door de opgraving is kennis verkregen over de constructie van de binnenzijde van zo’n schip. Details, zoals de bescherming tegen houtrot bij de mastvoet, zouden anders niet bekend zijn geworden. Verder geeft dit wrak een unieke kijk op leven en werken aan boord van schepen uit die tijd. Uit de vondsten blijkt een naar onze maatstaven inspannend leven. Het werken aan boord en in de buitenlucht was zwaar. De overblijfselen die zijn gevonden wijzen op een eenvoudig bestaan. De grote waarde van ‘NE 165’ bestaat uit de samenhang van alle vondsten. Een dergelijke momentopname van het leven en werken in het verleden wordt haast nooit aangetroffen. Dit maakt ‘NE 165’ tot een zeldzame geschiedkundige bron.

13. RCE, opgravingsrapport, NE 165.

###

advertentie

**VERTROUWDE
NAAM,
NIEUW ADRES!**

PETER PRUMMEL
NOTARISKANTOOR

Boslaan 19 | 8302 AA Emmeloord | telefoon 0527-617447
www.notarisprummel.nl | info@notarisprummel.nl

Schokland: de erfenis van de Hervormde Gemeente en de situatie na de ontvolking (1859)

Aaldert Pol

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

Eens stonden er op Schokland twee kerken: de H. Michaelkerk op Emmeloord en die van de Hervormde Gemeente op Ens (Middelbuurt, Molenbuurt). Voor beide kerken had de ontvolking in 1859 ingrijpende gevolgen. Over de katholieke nalatenschap is al vrij veel geschreven; over de hervormde erfenis erg weinig. De hervormde kerkgangers waren na de ontruiming naar Kampen en vele andere plaatsen in Nederland vertrokken. Zij verlieten hun eiland zonder te kunnen beslissen over de bestemming van de nagelaten kerkelijke goederen. Dat moge ons vreemd in de oren klinken, in het midden van de negentiende eeuw was dat niet zo uitzonderlijk.

In 1813 was het huis van Oranje -na de Bataafs/Franse tijd -in Nederland teruggekeerd. Koning Willem I verkreeg ruime bevoegdheden en maakte daar volop gebruik van. Zijn macht was beperkt door een grondwet, maar dat bleek meer een constructie op papier. In 1816 kondigde hij voor de organisatie van de Hervormde Kerk een algemeen reglement af en in de daarop volgende jaren voor de provincies. In Overijssel werd in 1820

een Provinciaal College van Toezicht¹⁴ in het leven geroepen dat onder voorzitterschap van de gouverneur vergaderde. Die gouverneur werd door de koning benoemd. Het College was zeer invloedrijk en controleerde de gang van zaken in de plaatselijke gemeenten. Zo moest de kerkenraad op Schokland de jaarverslagen naar Zwolle sturen, nieuw benoemde leden van de kerkenraad melden en bij het nemen van beslissingen toestemming

14. De officiële naam was: Het Provinciaal Kollegie van Toezigt op de Kerkelijke Administratie der Hervormden in Overijssel.

vragen aan het in Zwolle residerende College.¹⁵

Voor de zaken van de Hervormde Eredienst kwam een apart ministerie met een door de koning benoemde minister. Deze minister speelde een belangrijke rol in de 'Schokker zaak'. Hij kon echter niet alleen beslissingen nemen omdat ook niet-kerkelijke belangen op het spel stonden. Na het vertrek van de Schokkers diende het eiland -zo had het parlement besloten - voor de scheepvaart behouden te blijven en bijgevolg had ook de minister van Binnenlandse zaken een belangrijke stem in het kapittel. Sterker nog: hij was de eerst-verantwoordelijke, omdat ook Rijkswaterstaat onder hem ressorteerde. In de loop van de negentiende eeuw werd Rijkswaterstaat steeds belangrijker en op Schokland zelfs de ongekroonde koning.

Een of twee kerken

Aanvankelijk was er discussie over het al of niet behouden van de beide kerken.

De Kamers van Koophandel waren voorstander van dat laatste. De Katholieke Kerk stond aan de haven van Emmeloord en die was immers nog steeds van belang voor de scheepvaart. Vooral voor de hoog opgetaste turf- en hooischepen, die bij een plotseling opstekende storm hun toevlucht konden nemen tot de haven van Emmeloord.¹⁶

Waterstaatsingenieur jonkheer J. R. F. Ortt, de man die een zeer belangrijke rol had gespeeld bij de zo soepel verlopen ontvolking van de

15. Onno Hoite Postuma, *Inventaris van het Provinciaal College van Toezicht op de goederen en fondsen van de Nederlands Hervormde Gemeenten in de provincie Overijssel*, 1978

16. Historisch Centrum Overijssel (HCO), Toegangsnummer 25, inventarisno. 14453

*Declaratie van den Ondergeteekenden
C. F. Seidel oprichter bij S. ryks Waterstaats
Werken in de Provincie Overijssel wegens
het houden van dagelijks opzicht over den
Opbouw einer nieuwe Kerk en Pastorie
voor de hervormden op het eiland Schok,
land, als daartoe benoemd door het
Provinciaal Kollegie van Toezicht op de
Kerkelyke Administratie der Hervormden
in Overijssel by resolutie van den 25 ten
September 1833 N. 973.*

buurten, was ook voorstander van het behoud van de twee kerken. Jaarlijks diende een groot aantal arbeiders ondergebracht te worden op het eiland voor het werk aan de zeewering. De aannemer kon dan zijn dijkwerkers in de kerk onderbrengen.¹⁷

Zijn superieur, J. van der Lee, hoofdingenieur van waterstaat in Overijssel, was het daar niet mee eens. Hij liet jhr. mr. C. Backer, de commissaris van de koning in Overijssel, weten dat de staat geen belang had bij twee kerken. Het onderhoud zou veel geld kosten en bovendien, zo meende Van der Lee, is de rede van Ens veel belangrijker voor de scheepvaart dan de haven van Emmeloord. De schippers verkozen de luwte van de Hervormde Kerk als ligplaats boven de vaak (te) ondiepe haven van Emmeloord. De commissaris deelde zijn zienswijze.¹⁸ Van der Lee liet verder nog weten, dat wat hem betreft, de haven van Emmeloord ook wel kon verdwijnen omdat deze voor de steeds dieper stekende schepen moeilijk toegankelijk was. De jaarlijkse

Fragment Seidels

declaratie (13

oktober 1835)

HCO, T.198.1, inv.52.

17. HCO, T.25, inv.14437

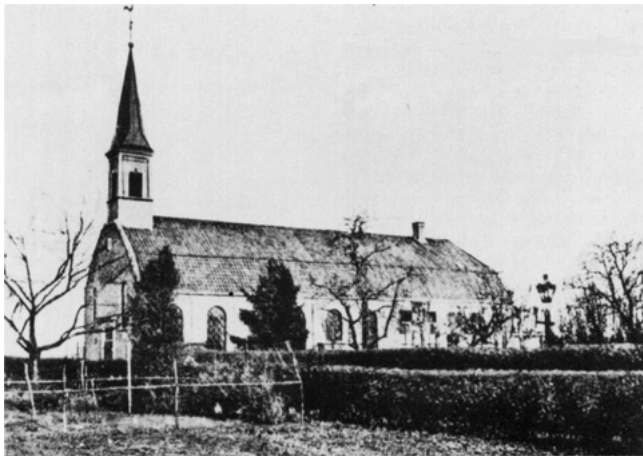
18. HCO, T.25, inv.14436

Paneeltje met aartsengel Michael in de huidige H. Michaelkerk in Emmeloord. Foto: Aldert Pol.

baggerwerkzaamheden kosten Rijk en Provincie handenvol geld.¹⁹ De minister van Binnenlandse zaken liet weten dat er niet zomaar over de haven beslist kon worden omdat ook de marine belanghebbende was.²⁰ En tenslotte hield Schuttevâer, namens de schippersvereniging, een vurig pleidooi voor het behoud. De haven bleef, de H. Michaelkerk verdween. Mgr. J. Zwijsen, aartsbisschop van Utrecht, kreeg toestemming van de regering om de kerk af te breken en het materiaal te gebruiken voor de nieuwe parochie in Ommen. De afwikkeling van de zaak werd vergemakkelijkt toen bleek dat de grond waarop kerk en enkele gebouwtjes stonden van de kerk was. Daarop vond een uitrustingsplaats van grond tegen kerk.

Herbouwde Katholieke Kerk in Ommen. Inmiddels ook weer afgebroken. Foto: Museum Schokland.

Over de afwikkeling van deze zaak en de bestemming van de aardse goederen is reeds veel gepubliceerd.²¹ In de huidige H. Michaelkerk in Emmeloord bevindt zich het van Schokland

19. HCO,T.25,inv.14428

20. HCO,T.25,inv.14433

21. A.E. Rientjes, *De katholieke gemeente op Schokland*, in: *Verslagen en Mededelingen van de Vereniging tot Beoefening van Overijssels Regt en Geschiedenis* 44, 1927. A.J. Geurts en B.A.J. Klappe, *Schokland revisited; De laatste kerk van het oude Emmeloord*, 83-95

afkomstige paneeltje met de aartsengel Michael (sedert 1956).

Opmerkelijk was nog de manier waarop aartspriester Henricus van Kessel zich uitliet over de roerende goederen van de kerk. Ze dienden in Zwolle te worden afgeleverd bij hem. Zijn verwachtingen waren niet hoog gespannen.

Hij schreef: 'Uitgaande van de veronderstelling dat Uwe pastorij zuiver is van huiselijk ongedierte, zal ik alles wat mij wordt aangeboden in ontvangst nemen, hetwelk ik echter zoude weigeren, wanneer het tegendeel plaatsvond, om mijne kerk en pastorij niet aan te steken'.²²

Hervormde Kerk aan Rijkswaterstaat

Rijkswaterstaat kreeg toestemming om de leeg op te leveren kerk op de Middelbuurt in gebruik te nemen. Over de bestemming van de kerkelijke inventaris was echter nog geen beslissing genomen. Wie was er verantwoordelijk en wat moest

22. Bruno Klappe, *Pastors, predikanten en vuurstokers van het eiland Schokland*, Stichting Urker Uitgaven, 1993 p.70

*Kerk voormalig
Hervormde
Gemeente in de
droog gevallen
polder. Foto:
Museum Schokland*

er precies gebeuren? Waarheen met preekstoel, banken etc.?

De Commissie van Toezicht had graag gezien dat kerk en inventaris ten goede zouden komen aan een hulpbehoevende of nieuw op te richten hervormde gemeente in Overijssel. Naar het voorbeeld dus van de gang van zaken met de katholieke kerk. Maar het departement voor de zaken der Hervormde Eredienst liet bij monde van minister dr. J. Bosscha weten dat volgens het 'regtsbeginsel dat gronderven, welke onbeheerd zijn en geen eigenaar hebben, aan den Staat behooren (Burgerlijk Wetboek art.576)'.²³

In overleg met zijn ambtgenoot van Binnenlandse zaken jhr. mr. J. G. H. van Tets van Goudriaan werd daarop besloten dat overdracht aan het Rijk zou plaatsvinden, in casu aan de hoofdingenieur van de waterstaat in de provincie Overijssel.

Over de roerende goederen en fondsen volgt, zo schreef de minister, nog nader beraad. En vanuit Den Haag kwam

de mededeling dat eerst overleg met Gedeputeerde Staten van Overijssel gevoerd moest worden.²⁴

Die liet al gauw weten dat het voor hen moeilijk oordelen was wegens onbekendheid met de aard van die goederen en – nog belangrijker – de leden achtten zich onbevoegd erover te beslissen

Daarop verleent de minister op 28 december 1859 machtiging aan de Commissie van Toezicht om voorstellen te doen betreffende de kerkschat van de Hervormde Gemeente van Schokland.

De geldelijke nalatenschap

Het zal menigeen verbazen dat de Hervormde Gemeente nog een bedrag aan geld heeft nagelaten. Hoe dat mogelijk werd is een verhaal apart. De in 1834 door Jan Zwolsman (Kuinre) gebouwde kerk op de Middelbuurt kostte f 8.900. Met dit bedrag bleef de gemeente onderdeel door het Rijk verleende subsidie van f 10.000. Er resteerde een

23. HCO, T.198.1, inv. 135

24. HCO, T.198.1, inv. 134

een groote bijell
 14 bijells
 een gerang bank
 een woonwastelafel met twee
 schragen
 36 banken
 5 stoelen
 3 bureaus
 2 koperen kerkbronnyn
 9 groene raamgordijnen
 21 gordijnen op de predik-
 stal
 5 sinus schotels
 2 kannen
 1 beker
 1 koperen schotel
 1 tafellamp & 2 serietta be-
 stand van de woonwastelafel

Nalatenschap
 Hervormde
 Gemeente 1860.
 HCO, T.198.1,
 inv.135.

bedrag van f 1.100. Daarvan ontving
 waterstaatsingenieur Seidel f 200 voor
 zijn toezicht gedurende de bouw, zodat
 er nog f 900 overbleef.

De koning gaf toestemming dit
 resterende bedrag in te schrijven in het
 Grootboek der Nationale Werkelijke
 Schuld. De kerkelijke gemeente
 kon dan over de jaarlijkse rente van
 4% beschikken. Dit uiteraard na
 goedkeuring van het bij herhaling
 genoemde College.

Toen de gemeente werd opgeheven
 was niet duidelijk wie erover het geld
 mocht beschikken. Op 25 januari
 1859 gaf de minister van Eredienst
 toestemming om het certificaat van
 inschrijving te verkopen. Gedeputeerde
 Staten van Overijssel ging ermee
 akkoord (5 maart 1859) op voorwaarde
 dat het bedrag in handen werd gesteld
 van de voorzitter van het College van
 Toezicht.

De kerkvoogden van de opgeheven
 Hervormde Gemeente hadden een
 probleem met de jaarrekening over
 1859. Ze konden die niet netjes
 afsluiten. Er was een begrotingstekort
 van f 72,12. Met een deel van de
 opbrengst van het certificaat kon
 het tekort worden weggewerkt.
 De kerkvoogden werden daarop
 gemachtigd dit bedrag in de balans op
 te nemen, zodat de jaarrekening kon
 worden afgesloten met een bedrag van
 f 118,54 ½.

Ze waren speciaal voor deze
 gelegenheid naar Schokland gekomen.
 Als reiskosten was een bedrag van f 26
 opgevoerd. Dat was een voor die tijd
 fors bedrag. De notariële overdracht
 vond op 30 juni plaats in het bijzijn van
 notaris Scriverius, die voor zijn werk
 als notaris f 4,25 had gedeclareerd.
 De laatste jaarrekening was
 ondertekend door de kerkvoogden:
 P. Mastenbroek, P. de Groot, K. J.
 Gillot en J. C. Riethagen – de laatste
 predikant. Het boekhoudkundig
 afsluiten was onvoorstelbaar slordig
 gedaan.²⁵

Uiteindelijk resteerde dus f 777,36 van
 het aandeel in de Nationale Werkelijke
 Schuld.²⁶

De Commissie van Toezicht kreeg
 toestemming om dit bedrag aan het
 door de Nederlands Hervormde kerk
 ingestelde fonds voor noodlijdende
 kerken en personen te schenken.²⁷

De roerende goederen

Het lijstje met de nagelaten roerende
 goederen werd onder supervisie van
 het College van Toezicht opgesteld.
 Het is geen indrukwekkende lijst. De
 Hervormde Gemeente beschikte over
 een sober ingerichte kerk.
 Op het lijstje nemen de benodigdheden
 voor het avondmaal een belangrijke

25. HCO, T.198.1, inv. 1115

26. HCO, T.198.1, inv. 136

27. HCO, idem

plaats in: een tafel met twee schragen, 1 avondmaalsbeker, 2 kannen en 5 tinnen schotels (mogelijk voor het avondmaalsbrood). Zelfs het tafellaken en de twee servetten worden vermeld. Het avondmaal werd vier keer per jaar gevierd. Bij die gelegenheid zal de voorste rij stoelen opzij gezet zijn om ruimte te maken voor de op schragen rustende avondmaalstafel.

De op de lijst voorkomende drie bussen(s) werden gebruikt voor collectes. We weten dat de armenbus regelmatig werd geleegd door de predikant, in aanwezigheid van een ouderling. Let ook even op de nagelaten 5 stoven, die hard nodig geweest zullen zijn op een eiland waar de mens bloot stond aan weer en wind. De koster/schoolmeester verzorgde de kooltjes vuur. En dan waren er nog de koperen kerkkroontjes, de stoelen en de banken.²⁸

We weten nu ook dat er groene gordijntjes voor de ramen van de kerk hingen en ook dat de preekstoel met groen was afgezet. De preekstoel kreeg in de correspondentie een aparte vermelding vanwege de verankering in de muur. Die kon pas later verwijderd worden. Over de bestemming van die roerende goederen werd in Amsterdam beslist. 'De quaestor -generaal van de Algemeene synode der Nederlandsche Hervormde kerk'²⁹ liet op 23 juni 1860 aan het College van Toezicht weten: 'Daar de meubelen weinig waarde hebben en daarenboven onrein zijn, zou het zeker veel te kostbaar wezen om ze van Schokland naar Amsterdam te doen overbrengen, en het zou verre de voorkeur verdienen de weg in te slaan die U de vriendelijkheid hebt aan de hand te doen, namelijk pogingen aan te wenden om alles zoo goed

28. HCO,T.198.1,inv.135

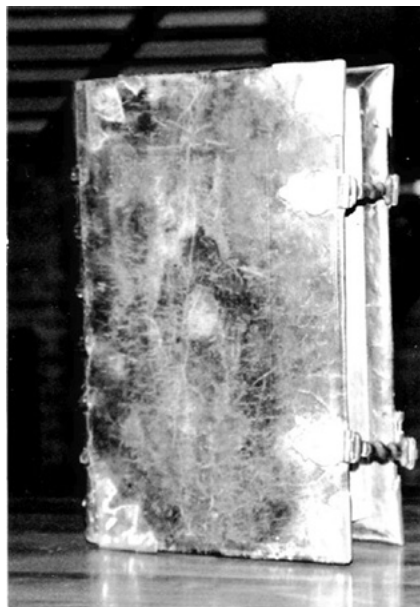
29. De beheerder van de bezittingen Ned. Hervormde Kerk

Inlegkaartje in de door mevr. A. Hulsman geschonken bijbel.

mogelijk aan een uitdrager te Kampen te verkoopen'.

De quaestor -generaal onderstreepte in zijn brief twee woorden.: 'Hij (de uitdrager,A.P.) is echter alleen gemachtigd om de meubelen over te nemen, niet om ze te verkoopen'³⁰ De quaestor wenste niet over een nacht ijs te gaan en wilde nog nader beraad. Pas na machtiging mocht over de bestemming beslist worden. Bleef de vraag wie op het ontvolkte eiland voor de uitvoering moest zorgen. De oplossing werd in juni 1860 gevonden. 'De Heer Gillot Oud Burgemeester van Schokland heeft

De door mevr. Hulsman geschonken bijbel. Foto: Aaldert Pol.

30. HCO,T.198.1,inv. 136

hsh: 26 Juny 1860 N. 145.

Amsterdam, 23 Juny 1860.

DE QUÆSTOR-GENERAAL VAN DE ALGEMEENE SYNODE DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

N°. 1269.

NB. Verzocht de afdrukking en het Nummer deze, bij de aankomst daarvan, uit te drukken.

Bijlagen.

Heeft door Uu geëerd van 20 deze 1860, vernomen dat Uu zynen beschikking zyg gaken 1° de Meubelen afkomstig van de ontbondene Hervormde Gemeente op Schokland, met agaar waarin die bestaan. Daar die Meubelen weinig waarde hebben en daarenboven onzigt zyn, zou het zeker veel te kostbaar wozen om ze van Schokland naar Amsterdam om te doen overbrengen, en het zou verre de voorkeur verdienen de weg in te slaan die U de vriende lykheid hebt aan de hand te doen, wanzlyk pogingert aankuonden om alles zo goed ma gelyk aan een Veldlager te Kampen te waken. U is echter alleen gemagtigd om de meubelen over te nemen, niet om ze te waken doch zal de authorisatie daarvan eadelyk te aannemen en zodra er over uand ogyekomen is, U daarvan informeren.

Brief quaestor-
generaal Ned. Herv.
Kerk (fragment).
HCO, T. 198.1,
inv. 136.

zich bereid verklaard daartoe de behulpzame hand te bieden.' En als datum werd 12 oktober genoemd. Dan moesten de spullen voor vervoer klaar staan, zodat de oud-burgemeester - zijn komst naar het eiland is afhankelijk van weer en wind- de zaken meteen zou kunnen afhandelen. Dat afhandelen duurde de hoofdingenieur van de waterstaat in Overijssel te lang. Hij liet op 3 december aan het College van Toezicht weten dat hij zich genoodzaakt zag de preekstoel en de zitbanken buiten de kerk te stapelen. Hoeveel dagen de kerkschat in weer en wind heeft gestaan en wat uiteindelijk de opbrengst is geweest weten we niet. Het zal geen kapitale som zijn geweest. Van die oorspronkelijke inventaris is anno 2013 waarschijnlijk niets terug te vinden. Er is enige hoop geweest dat

de grote bijbel, die ooit op de kansel heeft gelegen, weer terecht was. Bij de Hervormde Gemeente van Ens vervoegde zich in 1944 een dame uit Kampen met de mededeling dat zij de oude bijbel van Schokland terug wilde geven aan de jonge op het nieuwe land gestichte gemeente van Ens. Dat geschenk werd dankbaar aanvaard. Maar na enig onderzoek bleek dat er in de bijbel geen enkele aanwijzing was te vinden dat de bijbel afkomstig was van Schokland.

Het ontvolkte eiland

Na het vertrek van de Schokkers verbleven er op Schokland een drietal families. Zij woonden op een paar kilometer van elkaar: op de Zuidpunt (vuurtoren), op de Middelbuurt (kerk), op Emmeloord (haven). Het was hun toegestaan om een aantal schapen te houden (voor vlees, melk en wol). Maar het houden van koeien was verboden. Deze beesten waren te zwaar voor de drassige bodem en zouden de zode vernielen. Behalve de drie families verbleef de waterstaatsingenieur af en toe in de pastorie. Over het Schokland van na de ontvolking bestaat een uitvoerig rapport van waterstaatsingenieur Ort. Hij kende het eiland op zijn duimpje en had op verzoek van de commissaris van de koning in Overijssel een gedetailleerd verslag gemaakt.³¹ De commissaris had namelijk van een zekere heer Enklaar, landhuishoudkundige te Nijmegen, een verzoek ontvangen of hij het 'lege' land niet kon huren voor een periode van 60 jaar. Ort schreef de commissaris dat het eiland in totaal 119,63 bunder (hectare) groot was. De buurt Emmeloord 1,45, de buurt Ens 0,88, de Zuiderbuurt 0,26 en de Oude kerk 0,15 bunder. Samen dus 2,74

31. HCO, T. 25, inv. 14437

bunder. De waterplassen omvatten 19,64 bunder, zodat er voor verhuur 14,38 bunder grasland en 82,87 bunder ‘drasland’ overbleef. Wat er met dat laatste werd bedoeld laat zich raden. Ortt was als verantwoordelijk waterstaatsingenieur uiteraard tegen een verhuur van het land voor zo’n lange periode. Hij voorzag voor Rijkswaterstaat allerlei perikelen. De commissaris deelde die mening. Ortt deed in het rapport nog een opmerkelijk voorstel. Het water diende meer ruimte te krijgen op het eiland. Dat lijkt op het eerste gezicht een vreemd idee van een waterstaatsingenieur, maar hij hoopte dat het terugvloeiende water een laagje slib zou achterlaten. Op termijn zou dan de vruchtbaarheid van het land toenemen en de verdediging tegen het water gemakkelijker worden.

Kerk als hotel-restaurant

In de leeg opgeleverde kerk werden 30 britsen geplaatst. Dat aantal was nodig voor het onderbrengen van de arbeiders voor het jaarlijkse onderhoud aan de dijken. Ze moesten van het vaste land komen en die arbeiders konden ‘s avonds niet naar huis terug. Daarvoor was de afstand over zee te groot en waren de weersomstandigheden te onvoorspelbaar. De kerk fungeerde met die metalen britsen als hotel en bovendien als zelfbedieningsrestaurant. De werkers dienden wel zelf het menu samen te stellen.³²

In de pastorie waren de belangrijkste vertrekken voor de ingenieur van Rijkswaterstaat. Dat waren de kamers aan de voorzijde, voorzien van een uitgebreide inventaris. In

vergelijking met die van de voormalige predikantenfamilies was dat – zo kunnen we rustig aannemen – een luxueuzer uitrusting.³³ De inventaris zal voor een deel afkomstig zijn geweest uit de rijkswoning van de waterstaatsingenieur. Na het vertrek van de Schokkers werd dit huis afgebroken.

De vaste arbeider kon in de pastorie beschikken over de keuken en de niet door de ingenieur gebruikte vertrekken. Verder stond er op de Molenbuurt een magazijn met allerlei materiaal van Rijkswaterstaat. Aan de zeevering stond de loods met de twee ijslopers. In een paar bijlagen kan men zien wat er zoal voorhanden was in de rijksgebouwen op de Molenbuurt.³⁴ Voor kerk en pastorie was een tweede leven begonnen. Meerdere levens zouden nog volgen. Uiteindelijk kreeg de kerk van de Hervormde Gemeente de bestemming van Museumkerk. Al met al is het een uniek verhaal. En de betekenis van de Schokker kerk van weleer zou nog groter worden als die kerk in 1995 onderdeel werd van het Werelderfgoed van de Unesco.

#

32. Uit later gevoerde gesprekken met een daar gewoond hebbende familie – de familie Schuurman – bleek dat de vrouw van de vaste arbeider nogal eens – tegen vergoeding – als kokkin optrad.

33. HCO, T.140.1, inv. 706. Bestek uit de dienstjaren 1896-1898.

34. HCO, Rijkswaterstaat T.140.1, inv.706. Inventarislijst dienst 1896/98

*Kerk op Middelbuurt als hotel-restaurant.
Foto: Museum Schokland.*

Omroep I. Brs.

Benhamer van den Oersicker

1 Steenkiel met wikhang

1 Tafel met zeel

1 Boedelkijlye

6 Soeken

1 Scheepkast

1 Speugel

3 Raamgordynen

1 Raupel

3 Meubelen

1 Raafel met koekbronn

3 Raamkassan van yseegras

1 Ranglamp

1 Infael

1 Tafelstoel

1 Hoofstun

1 Stoezel

1 Seelgelyel

1 Meubelen

6 Hoopen met oekelke.

3 Smeery's

1 Perkester's

1 Haarfotje

1 Gaphorn met byel

2 Leunhamer met 1 byel

1 Raafie oekelke

6 Ruyte deken

6 Raafie deken

4 Gantkylancys

1 Hoofstun

2 Meubelen

1 Raafie schandel

1 Raafstael

5 Hoofstun

3 Scheepkassan

5 Raafstael

1 Raafstun

1 Oek. an auywke

1 Meubelen Meubelen

1 Seelkijlyemmel

1 Steenkuette

1 Ruyter's met 6 seken eygelyk.

1 Aaf seken. in 1 oek. Haarfotje

3 weidgelyke

5 Hoofstun

5 Soeken

G.de.

Oeids van den Gylloper te Brs

2 Hoopen met maet 6-12 seken

1 Stoer Hoofstun

4 Seeken

Inventaris pastorie en kerk. HCO, Rijkswaterstaat, T.140.1, inv.706.

2.3 Inventaris magazijn Rijkswaterstaat en schuur ijslopers HCO, Rijkswaterstaat. T.140.1, inv.706.

g. Gyle

1 Meubelen met soek

1 Hoofstun

1 Meubelen

1 Stoel

2 Raamkassan

Benhamer van den Oersicker

2 Raamgordynen

6 Soeken

1 Raafstun met koekbronn

1 Speugel

2 Raafstun met yseegras

1 Raafstun

1 Meubelen met soek

1 Raafstun

4 Raafstun

6 Raamgordynen

6 Lakens

2 Hellen oekens

3 Tafelkassan

6 Soeken

6 Steenkiel

6 Raamgordynen

Meubelen van den Vaden oekens

1 Seewie met koekbronn

1 Raafstun

Magazijn te Brs

1 Raafstun met yseegras van 23/4, 1/2

20/1/4, 1/2 van 15/10/1/2 van 10/1/4 e 1/2 van 6/1/4

1 Raafstun

12 Lakens met 12 oekens

2 Gantke meubelen lang 5/8

2 - - - - - 2

1 Raafstun lang 5/8

1 - - - - - 3 5/8

1 Raafstun lang 2 3/8 met 11/4

1 Raafstun met 20 - - - - - 11

1 Raafstun met set an hoepel

1 Raafstun met set

1 Raafstun met set

1 Raafstun met set

Benhamer van den Oersicker

2 Tafels

3 Soeken

Meubelen van den Vaden oekens